

РЕЗЮМЕТА

НА ОСНОВНИТЕ НАУЧНИ ТРУДОВЕ

на доцент доктор Борис Филипов Манов

КАНДИДАТ

за участие в обявения от ЮЗУ „Н. Рилски“ в Държавен вестник бр. 59 от 29. 07. 2016 г. конкурс за академичната длъжност „Професор“ по:

Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки;

Професионално направление: 3.3. Политически науки - Научна

специалност: Политология (История на политическите учения и теория на политиката)

I.

МОНОГРАФИИ

1.

Манов, Б., (2014) Парадигми и доктрини в европейската политическа мисъл. Теория и история на политологичната историография. УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2014, 371 с., ISBN 978-954-680-979-7

СЪДЪРЖАНИЕ:

ПРЕДГОВОР.....	13
ГЛАВА ПЪРВА.....	17
ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ПАРАДИГМАЛНО- ДОКТРИНАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИСТОРИЯТА	

НА ПОЛИТИЧЕСКОТО ЗНАНИЕ	17
I. ВЪВЕДЕНИЕ.....	17
II. ПАРАДИГМИ И ДОКТРИНИ В ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА МИСЪЛ.....	32
II. 1. КОСМОЛОГИЧНО-ТЕОЛОГИЧНА ПАРАДИГМА	32
1.1. Същност на космологично-теологичната парадигма.....	32
1.2. Основни доктрини на космологично- теологичната парадигма.....	36
1.2.1. Доктрината за естествения произход на държавата.....	36
1.2.2. Доктрината за божествения произход на държавата	48
II. 2. СОЦИАЛНО-ХУМАНИСТИЧНА ПАРАДИГМА	54
2.1. Същност на социално-хуманистичната парадигма.....	55
2.2. Основни доктрини на социално- хуманистичната парадигма	62
2.2.1. Доктрината за рационалното създаване на държавата	63
2.2.2. Доктрината за историческия произход на държавата	110
II. 3. КОСМОЛОГИЧНО-ХУМАНИСТИЧНА ПАРАДИГМА	148
3.1. Същност на космологично-хуманистичната парадигма.....	148
3.2. Доктрината за ноосферичното политическо устройство на обществото...	153
ГЛАВА ВТОРА.....	163
ТРИ СЪПАЛА НА ВЪЗХОЖДАНЕТО: ПАРАДИГМАЛНО-ДОКТРИНАЛНИЯТ ПОДХОД КАТО ИСТОРИОГРАФИЯ	163

I. ВЪВЕДЕНИЕ	163
II. СТЬПЪЛАТА НА ВЪЗХОЖДАНЕТО.....	165
II. 1. КОСМОЛОГИЧНО-ТЕОЛОГИЧНАТА ПАРАДИГМА.....	165
1.1. Учението на Платон за „идеалната държава“.....	165
1.2. Августин Блажени за „двата града“	199
II. 2. СОЦИАЛНО-ХУМАНИСТИЧНА ПАРАДИГМА.....	229
2.1. Карл Маркс за политиката и държавата.....	229
2.2. Бенедето Кроче и съдбата на либерализма... ..	258
II. 3. КОСМОЛОГИЧНО-ХУМАНИСТИЧНАТА ПАРАДИГМА.....	290
3.1. „Научният утопизъм“ на В. Вернадски.....	291
3.2. Хуманистичният оптимизъм на П. Тейяр дьо Шарден	306
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	330
Литература	332
Резюме на английски език	345
Резюме на руски език	352

Монографията е обобщение и резултат на многогодишна изследователска работа и основа за следващи научни търсения на автора. В нея се осъществява иновативно изследване на проблемите на теорията и историята на политологичната историография. Предназначена е за преподаватели, научни работници, докторанти и студенти от областите на политическото, философското, социологическото, културологическото, историческото познание, както и за всички читатели, интересувани се от историята на социално-политическата и философската мисъл.

„Парадигми и доктрини в европейската политическа мисъл” се състои от две относително самостоятелни, но дълбоко взаимосвързани части. Първата част представлява „теория” на историята на политическите учения, втората – историография на парадигмално-доктриналното развитие на европейското политологично познание от античността до наши дни.

Изследването не е резултат на произволно хрумване или на стремежа да се напише „още една” „история” на политическата мисъл, а е израз на необходимостта от утвърждаването на нов подход при изследването и представянето на историята на политическите учения. То си поставя две изследователски задачи: първа – да обоснове

необходимостта от и да очертае същността и съдържанието на парадигмално-доктриналния подход; и втора - да покаже иновативността и евристичните възможности от неговото приложение в изследването на историята на политическото познание. Тези задачи се допълват, а и „подчиняват“, на още една - „пропеедвична“ задача: да служи и като „методологично“ ръководство, и като „информационен“ източник за осъществяване на учебния процес при изучаване на историята на политическата мисъл от хуманитарните специалности на висшето образование.

В Първа глава: „Теоретични основи на парадигмално-доктриналното изследване на историята на политическото познание“ изследването се организира върху пресечната точка на типологичния и историческия подход като на тази основа се осъществява „реконструкция“ на историята на европейската политологична мисъл и се изработва теоретичен модел на историята на политическото знание. Този модел се отличава със следните основни характеристики:

Първо, той представя историята на политическите учения като единен и цялостен процес, притежаващ своя вътрешна логика и посока на осъществяване. Това става възможно на основата на възприемането на парадигмално-доктриналния подход в конструирането на теоретичния модел. Изхожда се от схващането на политическите парадигми като най-общи мисловни „матрици“, които определят познавателния „код“ на обяснение и осмисляне на политическото. Те изграждат модела, който се възприема (съзнателно или интуитивно) като естествено подразбиращ се и всеобщо задължителен от политическите мислители и очертават „крайните“ основания, границите на разбирането на политиката, в техните концептуални рамки се разполагат създаваните политически възгледи, идеи и теории. Ето защо политическите парадигми обхващат големи периоди в съществуването на политическото знание, тяхната промяна е свързана с и води до качествено нови етапи в това съществуване, при които се утвърждават и качествено нови, включително противоположни на господстващите преди промяната обяснителни модели и схващания за същността и смисъла на политиката.

Политическите доктрини се разглеждат като теоретични концепции, които се основават на, конкретизират и изпълват с концептуално и фактологично съдържание, господстващите в дадени исторически периоди политически парадигми, и които обединяват в себе си и познавателни, и идеологически (оценъчни) положения. Поради това те не са само повече или по-малко „истинни картини“ на политическата действителност, но като дават, през призмата на определящия обществените идеали и ценности парадигмален модел, оценка на тази действителност, създават нови „подобри“, а като крайна цел, и „съвършени“ „картини“ на политическото. Така политическите доктрини стават и „ръководство за действие“, те предлагат практически действия, които трябва да бъдат извършени, както и посочват субектите, дейците, които най-добре ще извършат тези действия и ще „построят“ съвършената сграда на „идеалната държава“.

Следващата същностноопределяща характеристика на прилагания в изследването реконструктивен модел е свързана с определянето на концептуалния критерий на основата на който се формулират политическите парадигми и доктрини. На парадигмалното ниво определянето на този критерий се основава на извеждането на всеобщ инвариантен обяснителен принцип на изграждането на политическите възгледи

и теории, които едновременно да ги „свързва“ в единен поток на мисловно обхващане на политическото и заедно с това да ги разделя и води до „прекъсване на постепеността“, до възникването на качествено нови етапи в процеса на това обхващане. Приема се, че този принцип е „основният“ въпрос, с който започва, и на който се стреми да даде отговор всяка развита политическа концепция във всеки етап от развитието на политическата мисъл: въпросът за причината на съществуването на политическото. В историята на политическото знание се очертават три качествено различни решения на този въпрос, които определят и съществуването на три парадигми в историята на европейската политическа мисъл. При първото решение причината за съществуването на политиката се търси и намира вън от човешкото общество – в присъщата на „естеството“ всеобща хармония („космичност“) на съществуващото или в предопределената от творческата сила на Бога същност и структура на света. На основата на това решение се формира и политическата парадигма, определена в настоящето изследване като космологично-теологична. При второто решение причината вече е вътрешно присъща на обществото и от човека и развитието на неговите творчески възможности зависи какъв ще бъде облика на политическата организация, а и на обществената система и на света като цяло, в които той ще живее. Така се формира социално-хуманистичната политическа парадигма. Третото решение е опит да се обединят смисловите „ядра“ на предишните две като причината за съществуването на политическото се търси в постигане на основата на човешкия разум на „синтез“ между общество и природа и установяване не на „предопределена“, а на „изградена“ хармония в света като цяло, в обществото и в неговата политическа система – в частност. Формулирането на това решение на основния политологичен въпрос предполага и утвърждаването на последната, съвременната политическа парадигма, която се определя като космологично-хуманистична.

В изследването определянето на доктрините в историята на европейската политическа мисъл се основава на създаването на всеобщ инвариантен съдържателно-функционален модел на политическото като социално явление. Изходен момент за изграждането на този модел е неговото разглеждане в „най-развитата му форма“, тъй като по този начин „теоретичния обект“ се схваща в „чист вид“, освободен от исторически обусловените случайности. На основата на този подход политическото се представя като състоящо се от няколко взаимопроникващи се съдържателно-функционални ядра, които се обхващат в политическите доктрини през призмата на няколко взаимопроникващи се основни проблемни кръга. Първият предлага съдържателно-функционална и историко-фактологична „конкретизация“ на причините и механизмите (начина) на възникването на политиката и на нейната основна проява - държавата. Вторият се проявява в определянето на същността и смисъла (целта) на съществуването на държавата и изработването на проект за развитие на обществото. Третият – в разрешаването на проблема за политическата власт. Четвъртият – в мястото на законите в обществото и изясняването на съдържанието и йерархията на формите на държавното устройство. Петият – в ролята на държавата в управлението на социалните отношения и изграждането на социалната структура на обществото. Шестият – в изграждането на система от ценности, които да формират общностно съзнание и колективна идентификация на гражданите на държавата.

Представеният в изследването модел на историята на европейската политическа мисъл се изработва като се основава и на определянето на „клетката“ на политическото и на неговото теоретично обхващане в политическото знание. Решаването на този въпрос е от принципно значение, тъй като той дава възможност за преодоляване на произволното определяне за „главна“ на една или друга теза в дадена политическа доктрина и за фокусиране на анализа върху централния проблем, първичната „клетка“, в която са заложили, и от която произхождат и израстват всички елементи на съответната доктрина. В изследването като такава клетка на политическото се определя държавата, а на политическите учения – възгледите за произхода, същността, структурата, целите и функционирането на държавата. Основанията за това се намират във факта, че държавата е единствения „вечно“ присъщ елемент на системата на политиката; че в един изключително продължителен период в европейската история тя е единствената проява на политическото, като дори след появяването и на други политически субекти запазва мястото и функцията си на централен политически субект, орган и институт, поради което тя в първия период е и единствения обект и предмет на политическите изследвания, а във втория – тези изследвания, въпреки разширяването на предмета на анализа, се осъществяват като се имат предвид съществуването и функциите на държавата и през призмата на възгледите за държавата.

Във Втора глава: „Три стъпала на възходането: парадигмално-доктриналният подход като историография“ се прилагат формулираните в първата глава основни моменти на „теорията“ на историко-политологичното познание в анализа на „историята“ на европейската политическа мисъл. Така се осъществява „верификация“ на конструиранияте теоретични концепти като се показва, че историята на политологичното знание е единство на непрекъснатост и прекъснатост, при което се реализира „възходане“ към закономерно и логически обосновани следващи етапи, отричащи и надграждащи съществуващите преди тях политически парадигми и доктрини, при което тяхното съдържание и послания се „виждат“ през перспективата на цялостното съществуване и еволюция на политическото знание и неговото приложение в практиката на обществото.

Определящата характеристика на тази част на изследването, е че „възходането“ се представя чрез „портретирането“ на политическите учения, които в най-пълна степен изразяват и изграждат същността и съдържанието на парадигмите и доктрините на различните етапи в развитието на политологичното знание. Така от една страна, се преодолява първо, простата „хронология“ в изложението какъвто е подходът в повечето изследвания на историята на политическата мисъл; второ, следването на „обективната“ политическа и социална история (а не на нейното интелектуално обхващане), както се получава при „историите“ на политическата мисъл, основаващи се на „фазовия“ подход; трето, субективизма при определянето на някакъв „обединяващ“ критерий – например, трудно „удържимите“ основания за „класичност“ или „модерност“; а от друга – историята на политическата мисъл се представя не като поредица от „случайно“ възникнали и следващи учения, а като имаща своя вътрешна логика и насоченост, даваща възможност да се проследи „надстройкаването“ в политическото знание и да се направи опит да се предвидят неговите бъдещи (от гл. т. на сегашното настояще) посоки на развитие.

Трябва да се посочи специално, че анализирани във втората част политически учения, с малки изключения, въпреки тяхната значимост са почти непознати в българската политологична литература (Августин, Кроче, Вернадски, Тейяр дьо Шарден), а дори и тези, които са били предмет на представяне (Платон, Маркс), са изследвани по-цялостно и през призмата на обоснования оригинален подход в монографията.

В „Заключение-то“ се подчертава, че осъщественото на основата на приложението на парадигмално-доктриналния подход изследване на историята на европейската политическа мисъл дава основания да се направят няколко по-важни извода.

На първо място се извежда правомерността от обосноваването и приложението на подхода, тъй като той създава обективната логическа основа за изграждането на цялостен и вътрешно непротиворечив модел на съществуването и динамиката на политологичното познание. Определящото в този модел е, че развитието на политическата мисъл се представя като тристепенен постъпателен диалектико-логически процес на „преодоляване“ на „старите“ и утвърждаване на „нови“ парадигми, при което общата посока е постигането на синтез, чрез който обяснителната „матрица“ на третата парадигма „снима“ в себе си „матриците“ на двете предходни. Така „появата“ на една или друга доктрина или конкретно учение на даден политически мислител се обяснява не с действието на „случая“ или на „гения“, а като интелектуален израз на изискванията на съществуващата в дадения конкретно-исторически етап политологична парадигма.

Като втора същностна характеристика на изследването може да се посочи „евристичността“ на парадигмално-доктриналния подход, намерила израз не само в изработването на общата обяснителна схема, но и при разкриване на съдържанието на отделните политически доктрини. Тук от особено значение е формулирането на „третата“ парадигма и свързаната с нея „ноосферична“ доктрина, които, както се показва, определят и ще определят „посоката“ на развитието на политологичното познание в началото на XXI век и предстоящото по-близко или по-далечно бъдеще на човечеството.

Третият особено важен извод е, че осъщественото изследване, както всяко научно търсене, не слага „точката над i-то“, а, въпреки постигнатите резултати, само очертава възможните посоки за по-нататъшно разгръщане на обоснованите и защитените в него тези и идеи.

Манов, Б., (2014) Евразийство в Болгарии. Научно-исторический анализ, Саарбрюкен, Германия, Palmarium Academic Publishing, 2014, 148 с., ISBN 978-3-639-67619-8 (Монографията е публикувана на руски език)

СОДЕРЖАНИЕ

Введение.....	Error! Bookmark not defined.
Глава первая. Создание евразийского проекта	Error! Bookmark not defined.
1.1. Первые ростки евразийства	Error! Bookmark not defined.
1.2. Концепция раннего (классического) евразийства....	Error! Bookmark not defined.
1.2.1. «Континет Евразия».....	Error! Bookmark not defined.
1.2.2. Полицентризм мира	Error! Bookmark not defined.
А. Месторазвитие	Error! Bookmark not defined.
Б. Равноценность культур.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.3. Евразийская государственность, «туранство» и православие	Error!
Bookmark not defined.	
А. Туранство и русская государственность	Error! Bookmark not defined.
Б. Самобытность евразийской государственности	Error! Bookmark not defined.
В. Концепция идеократии.....	Error! Bookmark not defined.
Г. Православие как костяк евразийской государственности	Error! Bookmark not
defined.	
1.2.4. Евразийский патриотизм (национализм).....	Error! Bookmark not defined.
А. Ложные национализмы	Error! Bookmark not defined.
Б. Истинный национализм	Error! Bookmark not defined.
В. Сущность русского национализма.....	Error! Bookmark not defined.
Г. Истинный евразийский национализм.....	Error! Bookmark not defined.
1.3. Историческое значение классического евразийства	Error! Bookmark not defined.
Глава вторая. Евразийцы и евразийство в Болгарии	Error! Bookmark not defined.
2.1. Первые евразийцы и Болгария	Error! Bookmark not defined.
2.2. Связи с Болгарией из-за рубежа	Error! Bookmark not defined.
2.3. Болгарский «резонанс» евразийских утверждений.	Error! Bookmark not defined.
2.4. Болгарские «евразийцы».....	Error! Bookmark not defined.
2.4.1. Этнический «субстрат» болгарского народа	Error! Bookmark not defined.
2.4.2. «Срединное положение» Болгарии.	Error! Bookmark not defined.
2.4.3. Подлинный болгарский патриотизм	Error! Bookmark not defined.
2.4.4. Ощущение катастрофичности	Error! Bookmark not defined.
Глава третья. Ноевразийский политический проект	Error! Bookmark not defined.

3.1. Историческая судьба евразийства	Error! Bookmark not defined.
3.1.1. Евразийство и большевизм	Error! Bookmark not defined.
3.1.2. «Последний евразиец» – Лев Николаевич Гумилев	Error! Bookmark not defined.
А. Евразийство Л.Н. Гумилева.....	Error! Bookmark not defined.
Б. Евразийская концепция Л.Н.Гумилева	Error! Bookmark not defined.
В. Учение об этногенезе и о пассионарности	Error! Bookmark not defined.
Г. Этногенез, пассионарность и евразийство	Error! Bookmark not defined.
3.2. Сущность и основные идеи современного евразийского проекта.....	Error!
Bookmark not defined.	
3.2.1. Предпосылки и возникновение неоевразийства	Error! Bookmark not defined.
3.2.2. Неоевразийская концепция	Error! Bookmark not defined.
А. Исторические «корни» неоевразийства	Error! Bookmark not defined.
Б. Политическая «модель» неоевразийства.....	Error! Bookmark not defined.
Глава четвертая. Болгария и евразийский проект	Error! Bookmark not defined.
4.1. Оценка евразийского проекта.....	Error! Bookmark not defined.
4.1.1. Представление классического евразийства	Error! Bookmark not defined.
4.1.2. Восприятие современного евразийства	Error! Bookmark not defined.
4.2. Евразийский проект, современный мир и Болгария	Error! Bookmark not defined.
4.2.1. Методологическое значение евразийской парадигмы	Error! Bookmark not defined.
defined.	
4.2.2. Евразийская парадигма и Болгария.....	Error! Bookmark not defined.
Заключение.....	Error! Bookmark not defined.
Примечания.....	Error! Bookmark not defined.
Литература	140
Исторические источники	140
Источники классического евразийства	140
Письменные источники	140
Электронные ресурсы.....	141
Переводы на болгарский язык	143
Источники современного (нео) евразийства	144
Болгарские исторические источники 20-40 годов XX века	145
Интерпретаторская литература и другие источники.....	146

Монографията е интелектуален израз на един от най-значимите проблеми, стоящи пред обществото на XXI век: необходимостта от изработването на модел на развитие,

който ще даде възможност за излизане от кризата, в която се намира, и за осигуряване на бъдещото му прогресивно развитие. Обосновава се позицията, че изходна предпоставка за това е изборът на адекватна и работеща геополитическа методология. Като се имат предвид както характерът на протичащите процеси, така и „духът на времето” в новия век се приема, че една от най-ефективните е политическата методология на евроазийството, която лежи в основата на съвременния евразийски политически проект. Този проект като идеология, политика и практика е един от най-мощните цивилизационни модели за развитието на съвременния свят, което, като се има предвид, че България географски, исторически, геостратегически и до голяма степен – икономически и политически е неразривно свързана с практическата му реализация, категорично налага необходимостта от познаването на неговите основни идеи и послания и на алтернативите и перспективите, които той предлага за развитието на съвременното глобализиращо се общество.

В Глава първа „Създаване на евразийския проект“ се изследват генезиса и основните идеи на „класическото“ евразийство.

Евразийството има своята „предистория” в руската духовна традиция от XIX век – възгледите, противопоставящи „Изток” и „Запад” на П. Я. Чадаев, „славянофилството” на А. С. Хомяков, допълнено с „про”православността на Н. Я. Данилевски, Ф. М. Достоевски, К. Н. Леонтиев, В. С. Соловьев и др., на която или опосредствано, а често и пряко – например идеята на П. Савицки за „месторазвитието”, имаща своите източници в творчеството на Н. Данилевски – първите евразийци се основават при формирането на евразийския проект. Като идейно движение обаче, както посочва един от неговите главни основатели – княз Николай Сергеевич Трубецкой, то „за първи път ясно заявява за своето съществуване и започва да кристализира в условията и в средата на руската емиграция” в България. Поради това може да се приеме, че именно България е „рожденното място” на евразийското движение, защото въпреки че, както посочват някои от неговите основатели, те са имали „предчувствия” за неговите идеи още в Русия, именно в София се публикуват първите „евразийски” произведения – през 1920 година „Европа и човечество” на Н. С. Трубецкой и рецензията за тази книга от П. Н. Савицки „Европа и Евразия (по поводу брошюры кн. Н. С. Трубецкого „Европа и човечество”)”, а през 1921 г. и „програмният” труд на евразийския проект: сборникът „Исход к Востоку. Предчувствия и совършения. Утвърждения евразийцев”, включващ статии на четиримата вдъхновители на движението и със специален манифест се обявява учредяването на „Съюз Евразия”, което се смята и за „рожден ден” на движението.

Въпреки многообразието от възгледи, изразяващи „евразийската идея“, „първите евразийци“ се обединяват около няколко теоретико-идеологически положения, очертаващи същността на евразийския проект. Обща изходна и обединяваща е концепцията за „Евразия“, разглеждана (за разлика от идващото от въвеления този термин Ал. Хумболт „широко“ или „географско” разбиране, схващащо Евразия като един „супер-континент“, обединяващ Европа и Азия) като специфичен, не само географски, но и етнически, културно-исторически и социално-политически „срединен” свят, разделящ и обединяващ „Изтока“ и „Запада“ – Азия (Китай, Индия и т.н.) и Европа (Западна Европа). На тази основа Евразия се определя като включваща в себе си Източна Европа и степната полоса на Азия и изграждащите я етноси, народи и култури, съпадаща, по същество, според П. Савицки с Русия, поради което тя може да се нарича още и „Русия-Евразия“, както впоследствие приемат да я наричат и останалите евразийци.

На основата на това схващане евразийството обосновава идеята за „полицентризма“ в историческото развитие на човечеството, според която не може да се говори за единна общочовешка цивилизация, тъй като в човешката история съществува многообразие от конкретни цивилизационни фактори – географски, климатични, етнически, политически, културни, които в своята съвкупност очертават рамките на множество специфични регионални („местни“) цивилизационни пространства, и които предопределят съществуването на множество конкретни цивилизационни общности в даден етап от развитието на обществото. Много важен извод, който формулират евразийците от тази своя позиция е тезата за „неравномерността“ в развитието на човешкото общество, вследствие на която в различните исторически периоди на преден план излизат едни или други цивилизационни ядра като в началото на XX век е започнал „залеза на Запада“ и след катастрофата, предизвикана от Световната война е дошло време за възход на Изтока. Н.С.Трубецкой категорично отрича „цивилизационното водачество“ на Европа и изтъква: „За нас, евразийците, „азиатската степ“ също е „цивилизационен свят“, като всяка друга позиция е приемане за истина „лъжата“ на загиващия „романо-германски“ свят, а П.Н. Савицки твърди, че бъдещето не принадлежи на Западна Европа и в „мислимата перспектива на културно-географската еволюция“ именно Русия-Евразия ще предложи „цивилизационна традиция, превъзхождаща романо-германската“.

Третата група идеи, изразяващи същността на евразийския проект обхваща възгледите за държавността. Основополагаща е идеята за самобитността на руската (евразийската) държавност, която за разлика от „западната демокрация“, трябва да бъде единна, силна и здрава, защото само по този начин може да обедини, въведе порядък и да съхрани мира и спокойствието и да създаде възможности за развитие на „безпределното“ евразийско пространство и населяващите го народи. Основни стърбове на изграждане на руската държавност, според първите евразийци и главно за Н.С. Трубецкой и Н.Н. Алексеев, са „демотията“ или „идеократията“ и православието. Особено важна е ролята на православието, защото то, за разлика от западния католицизъм и различните „други ереси“ е единствената „истинска форма на християнството“ и чрез Руската Православна църква, се проявява и като единствената действена „държавно строителна“ сила, която може да изгради бъдещата „истинска“ евразийска държава.

Четвърто: Тази позиция е базата за формирането и на евразийската концепция за патриотизма, който се разглежда като един от най-важните фактори не само за изграждането на евразийската държавност, но и за отстояване на самобитността на развитието на евразийското културно пространство като цяло. Н.С. Трубецкой посочва специално, че един от най-действените способности за противопоставяне на безкритичното преклонение пред Запада и на налагания от него космополитизъм е национализмът, но не всеки, не „лъжовният“, шовинистичният национализъм, който, от една страна се основава на „тщеславието и на отрицанието на равноценността на народите и културите“, т.е. на „егоцентричното самовъзвеличаване“ на собствения народ, и от друга – е „исторически замрял в миналото“, защото отъждествява „националната самобитност“ с отдавна изживели времето си културни форми и не осъществява връзка с реалната историческа действителност, а „истинният“ национализъм, който като се основава на „действителното национално самопознание“ си поставя като „висша“ задача,

изграждането на „самобитна национална култура“, която дава възможност както да се избягва „роболепното подражание на други народи“, така и да не се допуска националистическо тщеславие и подценяване на съседните народи, а да се проявява миролюбие и търпимост към „всяка чужда самобитност“.

В края на главата се очертава и обобщеният извод за съдбата и историческата значимост на „класическото“ евразийство. Изтъква се, че то има сложна и противоречива историческа съдба: давана му е високо оценка и напротив – отричано е категорично, приемано е като историческа заслуга на руското емигрантство и е преследвано яростно, като по редица причини – както вътрешни, така и външни, сред които е водеща ролята на „болшевисткия“ натиск, идващ от Москва, връх вземат критичните оценки.

Глава втора „Евразийците и евразийството в България“ изследва почти непознатата или силно идеологизирана история на евразийството в България. Въпреки че „възниква“ в България, евразийството остава почти непознато от историческата, социалната, политическата мисъл в страната. Все пак веднага след първите евразийски прояви те са отразени в периодичния печат както фактологически, така и с редица отзиви и рецензии на първата евразийска изява – сборника статии *Исход к Востоку*. По-късно, след като главните вдъхновители на движението – Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий, Г.В. Флоровски, П.П. Сувчински – заминават за различни страни в Европа влиянието им става още по-слабо и се осъществява главно чрез лични контакти с български интелектуалци и издаването на техни трудове в България или в някаква степен чрез дейността на установили се трайно в страна симпатизанти на движението. Ето защо, ако може да се говори за някакво въздействие на евразийския проект върху българската социално-политическа мисъл, то трябва да се разглежда като опосредствано и да се търси в спомагането за формиране на специфична духовна ситуация, водеща към изграждането на нов „дух на времето“, оказващ влияние върху и проявяващ се в творчеството на българските мислители от това време.

В този план може да се посочи, че в българската научна мисъл от 20-те и 30-те години действително се очертават тенденции, които би могло да са повлияни или поне са сродни с основните евразийски идеи. Като по-важни сред тези тенденции се очертават: първа, все по-ясно изразяващата се позиция за преодоляване на „славянофилството“, свързано с дългогодишното господство на възгледа за „славянската“ природа на българската народност и нация и разработването и утвърждаването на тезата за „различността“ и „самобитността“ на българите в „славянското“ море на Блуканите и Източна Европа; втора: разработването на идеята за „средното“ място на България между Изтока и Запада; трета – обосноваването на необходимостта от формирането на „специфичен“ истински български национализъм; следваща е „усещането за катастрофичност“ на историческата ситуация в която живеят и изискваната от него необходимост от създаване на „ново световъзприятие“ и „прераждане“ на господстващите културни нагласи. Тези идеи се защитават от водещите в този период философи, историци, литератори – Найдено Шейтанов, Янко Янев, Петър Мутафчиев, Борис Йоцов.

Осъщественият в тази глава исторически анализ дава основания да се формира позицията, че отношението към взаимовръзката между евразийството и българската социално-научна мисъл не трябва да се опростява, да се свежда до преувеличаването или до пълното отхвърляне на тази връзка, а да се разглежда тя като елемент на по-общия

процес на изграждането на характерния за периода специфичен интелектуален дух, господстващ не само в България, но и в цяла Европа.

Глава трета „Неоевразийският политически проект“ е посветена на историческата съдба на класическото евразийство и на „възраждането“ на неговите основни идеи в съвременното „нео“евразийство.

Може да се приеме, че към края на 30-те години на ХХ век, въпреки че почти всичките му идейни вдъхновители продължават своята дейност в редица страни от Централна и Западна Европа, организационно евразийското движение като цяло престава да развива активна дейност.

Колкото и парадоксално да изглежда на пръв поглед, евразийските идеи се подхващат и съхраняват до известна степен и по специфичен начин в самия Съветски Съюз от руско-съветския етнограф, географ и историк – „последният евразиец“ както сам се определя той – Лев Николаевич Гумилев. В своите изследвания, много от които свързани с историята на централноазиатското и източноевропейското пространство и населяващите го или преминавали в един или друг исторически период през него етноси и народи, той макар и подложен на системен интелектуален, политически, граждански и физически тормоз и изолация, в продължение на почти половин век – от средата на 30-те до края на 80-те години, защитава и развива някои от главните евразийски теми, сред които тези за Русия-Евразия, за ролята на туранския (татаро-монголския) елемент в руската история, за историческата и географската насоченост на руската нация и държавност и други, както и формулира и редица оригинални теоретико-исторически концепции, сред които най-близка до евразийството е концепцията за пасионарността като главен системообразуващ и детерминиращ съществуването и историческото развитие на етносите фактор.

Макар и подтиснато от много по-мощни социално-политически и идеологически учения, господствали в средата на ХХ век, евразийството се възражда в края на века, когато рухва Съветският съюз и изградената от него социалистическа система в Източна Европа, вече не само като идейно-политическа концепция, изразяваща възгледите на определен, при това тесен, кръг последователи, а като теоретико-политически проект, ставащ все по-мощен и добиващ все по-ясно изразени практически реализации. Подобно на „класическото“ и „неоевразийството“ е израз на „катастрофичността“ на историческата ситуация – то се появява в резултат на дълбоката и всеобхватна криза, в която изпадат страните и народите в постсъветското пространство, поради което в голяма степен се концептуализира като „възраждане“, като цяло – „модернизирано“ и адаптирано към условията в края на ХХ и началото на ХХІ век, на класическото евразийство. Най-общата характеристика на съвременното евразийство е тази, че то е теоретичен, идеологически и политически проект, служещ, макар и по специфичен начин, в зависимост от различните гледни точки, история и цели на отделните страни, като основа и очертаващ параметрите и перспективите за самоидентификация на голяма част от страните от бившия СССР. Именно поради тази причина възраждането на евразийската идея започва главно в тези новообразувани държави, които по редица причини – исторически, етнически, национални, езикови, културни, в най-голяма степен се нуждаят от намирането на „стожер“ за своята самоидентификация – Казахстан и Русия, повечето държави от Централна Азия, в известна степен Украйна и Беларус. От тази гледна точка може да се обясни и фактът, че „родоначалник“, поне в политически план, на съвременното евразийство е президентът на Казахстан Нурсултан Назарбаев.

В концептуален план могат да се очертаят следните основни аспекти на съвременния евразийски проект:

Първо, това е изтъкването на историческите корени и историческата приемственост на съвременното евразийство. В този план се посочва преди всичко връзката с „първооснователите“ на евразийството, разкрива се съдържанието, обосноваването и актуалността на техните идеи, доказва се методологическото значение на класическото евразийство за изработването на адекватна „глобалистка“ геополитическа концепция.

Втори същностен и свързан със схващанията на класическото евразийство момент е определянето на съдържанието на термина „Евразия“. Първоначално неоавразийството, макар и от различни позиции, възражда класическото евразийско разбиране за „Русия-Евразия“. Руското неоавразийство е категорично в отъждествяването на евразийското с руско-имперското и руско-съветското пространство, следващо от „произтичащият от многополярността на съвременния свят императив“ – императивът за „интеграцията на постсъветското пространство“.

Трето. Очертаните „базови“ схващания на съвременния евразийски проект определят и главните „съдържателни“ аспекти в него. Като се основава на възгледите на класическото евразийство, които „пречупва“ през призмата на условията в началото на ХХІ век, неоавразийството определя като най-важна своя теоретическа и практическа задача изработването на модел, който да „ситуира“ съвременна Евразия в ускоряващия се и задълбочаващ се глобализационен процес. Ето защо, като се опира на изказаните от Трубецкой и Савицки идеи, неоавразийството се противопоставя на „съвременния вариант“ за „универсалност“ на историята (Фукуяма), който съхранява традицията да се представят като универсални „западните“ ценности и схващания и да „насажда“ като единствено възможен „западния“ модел за „прогресивно развитие на човешката цивилизация“. Особено важно е, че по редица причини, от средата на ХХ век „западното“ се олицетворява преди всичко от „американското“, поради което съвременното „антизападничество“ трябва да се разбира като „антиамериканство“.

Основните тези на „евразийската глобалистка платформа“ са утвърждаването на основания на класическите евразийски идеи тезис за полицентризма в съвременния свят, който не предопределя „сблъсък на цивилизациите“, а предполага равнопоставеност на различните геополитически и културно-исторически региони и вместо налаганите от мондиализма (глобализма) „планетарна унификация на държавите, народите и културите“ предлага „модел на многополярния свят, баланса на цивилизациите, запазващи своите граници и диференцирано открити една към друга“; утвърждаването на специфичен тип държавност в евразийското пространство, основана на „органическата демокрация“, която съчетава в себе си два формално взаимноизключващи се за „либералната парадигма“ принципа – принципите на демократизма и автократията, и се представя като единство на „евразийска демотия“ и „евразийски авторитаризъм“; развитието истинния евразийски национализъм (патриотизъм), който се основава на „традиционните“ за евразийството „национално формиращи“ предпоставки – концепциите за „руския човек като всечеловек“ (Ф. М. Достоевски), за руско-евразийския суперетнос (Л. Н. Гумилев), за славяно-туранската основа на евразийската държавност и етничност, за фундиращата роля на православието в историята и бъдещето на Русия-Евразия, която в своята дълбока същност е била и ще бъде „евразийско-православна цивилизация“.

Основна характеристика на съвременния евразийски проект е, че теоретичните неоевразийски идеи се защитават и от най-изявените „евразийски” политически дейци, както и в политическата практика на страните, подкрепящи евразийския проект. Според „практическият“ основоположник на евразийския политически проект Н. А. Назарбаев, чрез създаването на Евразийски съюз страните и народите от постсъветското пространство могат да се противопоставят на налагания от Запада глобализационен модел, да предложат свой, отговарящ на тяхната самобитност и защитаващ техните интереси път за включване в глобализационния процес. Също така категоричен за значението на евразийския проект е и В. В. Путин, според когото създаването на Евразийския съюз, ефективната интеграция – това е пътят, който ще позволи на неговите участници да заемат достойно място в сложния свят на XXI век.

В Четвърта глава „България и евразийският проект“ се анализира оценката на евразийския проект в съвременна България и се очертават най-важните аспекти на влиянието на този проект върху нейното настояще и бъдеще.

В съвременната българска научна и политическа мисъл евразийският проект е предмет на различни, включително напълно противоположни мнения, като могат да се очертаят следните основни позиции. Позиция , даваща отрицателна оценка на евразийството като философско-политическа концепция и на неговото въздействие върху политическия и духовния живот на българското общество; позиция, оценяваща положително и поддържаща евразийското учение и движение; позиция, стремяща се да даде „обективно-научна“ или „исторически-неутрална“ представа за евразийството и неговото практическо приложение.

В изследването се отстоява тезата, че очертаните характеристики макар че разкриват само някои от най-важните страни на „класическото“ евразийство и на съвременния евразийски проект, показват, че евразийството е многоаспектен, цялостен и работещ политически модел за обединяването и възстановяването на един огромен геостратегически, икономически, ресурсен, етнически и културен регион и за превръщането му в първостепенна сила в съвременността. Модел, реализацията на който пряко включва съседните на бъдещия „Евразийски съюз” („същинска” Евразия) региони и държави, включително и България. Факт, който наложително изисква познаване на евразийската концепция и използването на нейните методологични и политически проекции при анализа на реалностите и перспективите за развитие на света в началото на XXI век. Особено важно е да се подчертае необходимостта не просто от „познаване” на „евразийската идея”, което евентуално би било достатъчно за водене на подкрепящи или отхвърлящи я „теоретични диспути”, каквато е била ситуацията през 20-те и 30-те години на миналото столетие, когато самата идея остава главно идеологическа конструкция, а преди всичко от разкриване на практическите последствия и тяхното влияние върху избора на „цивилизационен модел”, детерминиран от това, че евразийството вече не е само „идея”, а и реализиращ се с ускоряващо се темпо политически проект.

Като се изхожда от тази позиция, могат да се очертаят следните по-важни теоретико-методологични аспекти на политическата парадигма на евразийството, имащи пряка приложимост при определянето на геополитическите, икономическите, културните алтернативи за развитието на България в съвременния свят. Като най-обща „онтологична” предпоставка за приложение на евразийската методология може да се посочи факта, че в началото на XXI век светът се намира в ситуация подобна на

ситуацията, когато се формира евразийската идеология – ситуация на всеобхватен риск за съществуването на обществото, когато човечеството преживява невиждана досега по своите мащаби и дълбочина финансова, икономическа, демографска, екологична и хуманитарна криза. Именно „атмосферата на катастрофичност“ е обективната историческа детерминанта, която, ако се използват думите на Н. С. Трубецкой, неотменимо налага необходимостта от създаването на „ново светоусещане“, от „прераждане“ на господстващите културни нагласи и парадигми.

Основа на това идейно-политическо „прераждане“ е изработването на цивилизационен проект, основаващ се на качествено нова парадигма на възприемане и концептуализиране на човешката история и механизмите на съществуване и развитие на обществото. Основните параметри на тази „нова картина“ приложена към конкретните исторически условия в България в началото на XXI век се изразява на първо място в преосмислянето на на наложения модел на икономически промени, основан на най-крайните форми на неолиберализма, тя от средно развита европейска индустриална страна, каквато беше в края на 80-те години на миналия век, стана страна с разграбена и разрушена икономика и инфраструктура, в която господства „дивият“ антисоциален и мафиотски капитализъм, една от най-бедните в Европа. Освен това в нея зад паравана на установяването на принципите на либералната демокрация се осъществи процес на демонтаж на държавността, при което в обществото и в икономически, и в политически план господстващо положение завоюваха различни криминални и полукриминални структури и субекти. Така България, като възприе безкритично концепцията за „ускореното догонване на Запада“, въпреки че от 2007 година е член на Европейския съюз, поради множество причини, сред които определяща е налагането и възприемането на модела на пазарния фундаментализъм и свръхлибералната политическа демокрация, без да съществуват за това съответните социокултурни условия и предпоставки, е, и в обзримото бъдеще ще остане, периферия на Съюза, с неработеща или „обслужваща“ страните от „Стара Европа“ икономика и корумпирана и криминализирана политическа система.

Един от възможните пътища за излизане от тази ситуация е приемането на евразийската концепция за полицентризма. Възприемането на тази концепция би било предпоставка за намиране на механизми за запазването на самобитността и възможностите за развитие на малките народи и държави, които, когато се намират подобно на България в стратегически важни райони, са подложени най-мощно на принудително „приобщаване“ към световния глобализационен център. В това отношение от особена важност за България са следните няколко перспективи: първо, отчитането и използването на геостратегическото място, в което е разположена – на границата между „сушата“ и „морето“, между Изтока и Запада, между християнството и исляма. Тази граничност, която досега е носила предимно негативи не само за България, но и за целия регион, ако се използва разумно, би могла да се превърне в източник на предимства и просперитет. Основа за това са не само общоцивилизационни и общогенеративни механизми и предпоставки, които, както посочва и Л. Н. Гумилев, се проявяват най-силно именно в „граничните“ райони, където се осъществява контакт и сблъсък на етносите и културите, но и конкретно-исторически, сред които първостепенно значение има геополитическият избор. Изборът, който България трябва да направи в настоящия исторически момент, трябва да се основава на избора на приоритетен цивилизационен модел – моделът на еднополюсния или многополюсния

свят. От казаното в изследването може да се приеме, че не само перспективно, но и жизнено важно е възприемането на полицентричния модел. Изборът на полицентричния модел е свързан преди всичко с даването на предимство или търсенето на баланс между основните геополитически центрове, оказващи влияние в региона и даване приоритет на „местните“ геополитически сили. За ориентирането към такова решение съществуват множество основания: геостратегически, географски, икономически, цивилизационно-културни.

Специален интерес за България на второ място, който разкрива възприемането на концепцията за полицентризма, е свързан с възможностите за запазването и понататъшното утвърждаване на националната самобитност и националния дух на българския народ и на България. Най-важните характеристики, особено за страни като България, на съвременния добър национализъм – „модерният патриотизъм” – са следните. Първо, намирането – на основата на приемането на концепцията за полицентризма – на баланс между национално и интернационално, при който се защитава „контролът над собственото локално пространство” без да се застрашават „националните пространства“ на други страни и народи. Второ, осъществяването на базата на възраждането на съществуващите традиции, религия и култура на „собствен модел” на технологическа, икономическа и политическа модернизация и равнопоставена интеграция в регионалните и световните глобализационни процеси. И трето, намирането на нова, отговаряща на съвременните реалности, национална идентичност, свързана както с историческите етнически и духовни корени, така и със съвременните цивилизационни ценности, общи за съседните на дадена нация етноси, народи и държави.

Към тези основни характеристики на модерния патриотизъм може да се добави още една изключително важна – ролята на националната държава. Въпреки че в съвременния глобален свят ролята на националната държава се променя значително, тя не само не намалява, а напротив нараства, тъй като само държавата може да съдейства за разгръщане на научни изследвания и внедряване на високотехнологични производства, да осигури „производството“ на необходимите за това кадри, да създаде условия за преодоляване на демографските диспропорции, на социалното разслоение и за гарантиране на социалния и етническият мир в обществото. В съвременните условия, особено за страните от цивилизационната „периферия“, изключително значима е структуроизграждащата и структуроподдържащата обществото роля на държавата. Именно съвременната национална държава, като мобилизира, на основата на обединяването на национално-специфичното и традиционното и съвременно-универсалното, силите на цялата нация, може да осъществи както адекватни на нейната природа прогресивно развитие и вписване в съвременния цивилизационен процес, така и да се противопостави на агресивното налагане на хегемонистичния еднополюсен модел като единствено възможен модел в глобалната епоха.

За България тази общометодологична позиция може да бъде конкретизирана в две основни направления: първо, отхвърляне на налагания неолиберален модел на „див“ капитализъм и утвърждаване на основата на обединяването на идващия от традиционната за българина „общинност“ и православието дух на колективизъм и равенство и „духът“ на политическата и икономическата свобода, идващи от възприемането на класическия либерализъм, на един съвременен, създаващ възможности

както за ускорено икономическо развитие, така и за избягване на икономическата поляризация, социален или социално-либерален модел на социално-икономическо развитие на обществото. Второ, запазване и усъвършенстване на „българския“ етнически модел, утвърдил се в годините на прехода. Особено важно, като се имат предвид реалните етно-демографски процеси в страната, е да се създадат условия за по-пълното „интегриране“ в българската нация на малцинствените етноси и особено на ромския етнос, тъй като от една страна сега този етнос е с „най-ниска“ степен на включване, а от друга – в перспектива неговият дял в населението ще нараства все по-значимо. Определяща за решаването на този проблем, а и за изработването на цялостна съвременна етническа политика, ще бъде ролята на държавата – и като политическа стратегия, и като икономически, социални, образователни и демографски конкретни политики, и като изработване на концепция за работа в международен план – в рамките на Европейския съюз, в отношенията със съседните балкански страни и с различни наднационални – регионални и световни органи и организации.

В Заключението се изтъкват два основни момента:

Първи, че проведеното изследване, предмет на което е евразийството в България, е свързано с множество „опасности“, включително с опасността от свеждане на анализа към „политически коментар“ на протичащите в съвременния свят и в евразийското пространство в частност конкретни политически процеси и действия на едни или други политически субекти – съюзи, държави, политически лидери. Ето защо за избягване на тази опасност в изследването се акцентира върху историческия и теоретико-методологическия, а не върху геополитическия и практико-политическия аспекти на изучаване и оценка на евразийския проект. Така то се издига над разглеждането на въпроси, свързани със „злобата на деня“ и достига до нивото на обективния научно-исторически анализ.

Вторият момент посочва, че разгледаните в изследването аспекти на историята и настоящето на евразийския проект, показват, че приложението на методологията на политическата парадигма на евразийството към проблемите на съвременната епоха, дава възможност съвременния свят да се изгражда и развива не само като еднополюсен свят, но да се реализира и „друг вариант на историята“, който се основава на равнопоставеността на различните региони и народи при определянето на бъдещата съдба на човечеството.

II.

3.

УЧЕБНО ПОСОБИЕ – АНТОЛОГИЯ

Манов Б., (съст. и автор, 2010) Класически политически доктрини. Автори и идеи. Антология. УИ „Н.Рилски”, 2010, 454 с., ISBN 978-954-680-730-4

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	4
Платон. Държавата.	25
Аристотел. Политика.	59
Цицерон. За държавата.	90
Блажени Августин. За божия град.	104
Николо Макиавели. Владетелят.	133
Томас Мор. Утопия.	152
Томас Хобс. Левиатан.	161
Джон Лок. Два трактата за управлението.	187
Шарл Луи Монтескьо. За духа на законите.	200
Жан Жак Русо. Общественият договор.	233
Имануел Кант. Към вечния мир.	260
Георг Хегел. Философия на правото.	284
Карл Маркс, Фридрих Енгелс. Комунистически манифест и други произведения	312
Фридрих Ницше. Воля за власт.	327
Макс Вебер. Професията и призванието на политика.	342
Карл Попър. Отвореното общество и неговите врагове.	365

„Антологията“ представлява единство от въведение, представящо теоретичната концепция на автора за „метода“ на изследване и представяне на историята на политическото мислене и автентични текстове, предхождани от кратка „визитка“ на техните автори.

1. Съставянето на сборника от текстове, включващ представителни откъси от някои от най-значимите произведения в историята на политическата мисъл от древността до наши дни има преди всичко образователна цел – да послужи като достатъчен и достъпен информационен източник за студентите, изучаващи политически и правни науки, философия, социология, международни отношения, и т.н. Тази цел определя както подбора на текстовете, така и тяхното представяне в сборника. При подбора се отчитат няколко основни фактора: първо, значимостта и мястото на съответното произведение, на изразените в него идеи в развитието на политическата (и политологическата) мисъл. На тази основа в сборника са включени само най-значимите произведения, създали основната ос на политическото знание и политическата практика през вековете. Второ, важна характеристика на избраните произведения е, че в почти всички тях са формулирани цялостни концепции за произхода, същността, целите и задачите на политиката и държавата – концепции, които не са само мисловни конструкции и обяснителни механизми, но имат и огромно методологично и практико-приложно влияние. Третият определящ момент е отчитането на оригиналността и иновативността на идеите в подбраните произведения, правещи ги отделни, в повечето случаи по-висши етапи в цялостното развитие на политическата мисъл.

Този подход, от една страна, определя сравнително ограничени брой (като се има предвид времевия и съдържателния обхват, които са предмет на разглеждане) автори и произведения в антологията – само тези, които, като не се забравя кумулативният ефект в познанието, дори когато той като че ли не съществува или се отхвърля от даден автор, са формулирали качествено нов подход и нова теоретична рамка за обяснение на политическия феномен, изградили са „нов етаж“ в „сградата“ на политическата теория и практика. От друга страна, той определя и начина на представяне на текстовете – за разлика от други подобни издания, където обикновено се търси представителност в обхвата на включените автори за сметка на известна фрагментарност на текстовете, тук се акцентира върху представителността на автентичния текст, върху стремежа да се представи възможно най-пълно неговото логическо, смислово и фактологическо богатство. Така не само се запазва структурата и логиката на оригиналното произведение, но се дава и достатъчно пълна представа за неговите стил, аргументация, полемичност или академичност, за основните му идеи и послания, за неговия „дух“, както и за „духа“ на неговия автор и на историческата епоха, в която то е създадено.

Настоящият сборник, въпреки привидното многообразие, се отличава и със своята логическа и „литературна“ завършеност. текстовете са обединени логически и „композиционно“. Логическото обединение е около основната политологическа ос – възгледите, образуващи доктрината на съответния автор за възникването, същността и структурата на държавата, хронологически – от античната, през средновековната, ренесансовата и просвещенската, до модерната политическа мисъл, при което подбраните текстове „естествено“ се надграждат един над друг. „Композиционната“ завършеност произтича от факта, че антологията се открива с произведение, което, като

че ли съдържа в себе си всички най-важни основополагащи идеи на политическото знание, и което по този начин, като че ли задава рамките на теоретичните търсения и бъдещото му развитие – *Държавата* на Платон – и завършва с друго такова – *Отвореното общество и неговите врагове* на Попър, което не само прави критика на първото, но е и опит да се представят в концентриран критичен вид най-важните етапи и идеи в развитието на политическата мисъл, както и да се изработи на тази основа (а и вземайки предвид противоречивия практически опит на човечеството) отново една „най-добра“ доктрина за политическото устройство на обществото.

2. В политологическата литература съществуват различни класификации на политическите учения и доктрини, като се изхожда от различни класификационни критерии и предпоставки – пространствени, хронологични, формационни и др. В настоящата антология политическите доктрини се разграничават в зависимост от тяхното различие в съдържателен план. Основа за разграничаването е прилагането на една „познавателна матрица“ към всяко произведение, съдържаща няколко „познавателни кода“. Първият е свързан с позицията на съответния автор за причините за възникването на политиката и държавата. Вторият – с определянето на същността и смисъла (целта) на съществуването на държавата. Третият – с изясняването на съдържанието и йерархията на формите на държавното устройство. Четвъртият – с принципите и критериите за определяне на субектите на властта в държавата („Кой трябва да управлява?“). Петият – с наличието или отсъствието на „модел“ за най-добро държавно-политическо устройство „идеална държава“) и с неговото съдържание, ако такъв съществува в съответното произведение. Важно е в този план да се имат предвид още два момента: първо, това, че различните политически доктрини са тясно взаимосвързани, че въпреки често ярко изразеното противопоставяне и дори отхвърляне, те се допълват една друга и съществува преливане на идеи и аргументи между тях. Второ, че отделните доктрини обикновено не са напълно завършени и хомогенни, а съдържат множество „привнесени“ тези и постановки, отчитат изискванията на конкретните исторически условия и обстоятелства. Това, от една страна, затруднява разкриването на тяхната природа и специфика, а от друга, налага необходимостта от целенасочени изследователски усилия за последователно диференциране на различните доктрини, за открояване на основните им идеи и теоретични концепции, за очертаването на тяхната идеологическа натовареност и историческа и практическа значимост.

3. В настоящата антология са включени сравнително големи откъси от произведения на 17 автора, които представят девет основни политически доктрини. В някои от произведенията, например *Политика* на Аристотел, съответните доктрини са отчетливо формулирани и последователно изяснени и аргументирани, в други, като *Владетелят* на Макиавели, доктрината се „подразбира“, идейната ѝ конструкция се изгражда на фона на излагането на конкретни възгледи и постановки на автора, в трети – *За държавата* на Цицерон – се прилагат идеи на сравнително отделни концепции, в четвърти – „просвещенските“ произведения от Хобс до Кант – общо взето се разработва една доктрина, като всяко произведение я допълва, развива и модифицира често до степен, даваща основание да се говори за самостоятелна концепция на съответния автор. И накрая, има и такива съчинения – като *Отвореното общество и неговите врагове* на Попър –, които не претендират за новаторство, а се основават на тезата, за извеждане на

най-значимите принципи и норми за развитието и функционирането на политическата сфера. Необходимо е да се посочи специално обаче, че изборът на всяко едно от включените произведения не е резултат на субективни предпочитания, а е израз на техните идейно-теоретични достойнства и на огромното им влияние, което те са оказали и оказват върху развитието на политическите идеи и върху реалния политически живот на обществото.

III.

КОЛЕКТИВНИ МОНОГРАФИИ

4.

Manov, B., (2015) Christian Orthodoxy and Political Equality for Women. In: Feminizm. Red.: Marczevska-Rytko, M., D., Mai, M., Pomaranski. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, Lublin, 2015, p. 355-365, ISBN 978-83-7784-604-9 (Текстът е публикуван на английски език)

В изследването се разглежда изключително значимият въпрос за отношението между християнството и движението за правата на човека и в частност движението за равнопоставеността на жените. То се осъществява през призмата на позицията, че поставянето на въпроса за правата на жените не е свързано със същността на християнското учение, а е резултат на принудителното въвличане на християнското богословие и Църквата в неговото обсъждане от представителите на феминизма като се очертават най-важните подходи, чрез които съвременното християнство се стреми да намери доктринални предпоставки и практически пътища за включване в процесите на утвърждаване на феминистките идеи в живота на обществото.

След като се разкриват доктриналните и социалните предпоставки на „пренебрегването“ на проблема за правата на жените, а и за човешките права въобще, от християнското учение, се обоснова тезата, че християнството се изправя пред един особено сложен за разрешаване проблем – проблемът за равнопоставеността на жените в църквата и обществото. Обективните трудности, които възникват при разрешаването на този проблем се допълват и от специалното внимание, който му отделя феминизмът, от извеждането му като централен за различните феминистки концепции, на техните атаки срещу християнското учение и практика, на борбата им за тотално равнопоставеност на жените и за утвърждаването и дори за господството на женското начало в обществото. Ето защо съвременното християнство като цяло (и преди всичко католицизма и православията) се намира в ситуация, при която трябва от една страна да запазва ненакърнимостта на християнската доктрина, а от друга, принудено от влиянието и социалната ефективност на феминизма, да търси в своето учение, история и практика идеи, постановки и предпоставки, доказващи, че то не само не накърнява свободата и равнопоставеността на жените в църквата и обществото, но и че ги съдържа като дълбоко присъщи в своята боговдъхновена природа и същност.

В противоборството и взаимодействието на феминизма и християнството, насочено към адаптация на християнското вероучение и църковната практика към

утвърдените в съвременното общество, а в някои случаи и конституционно закрепени правно-политически, социални и нравствени норми и към различните прояви на духовно, гражданско, социално и биологическо равнопоставяне на жените в обществото се очертават следните две големи /в които при един по-детайлен анализ могат да се обособят множество относително самостоятелни/ проблемни области:

Първата област би могла да се определи като „доктринално-онтологична”. Феминизмът като цяло и феминистката теология по-конкретно формулират и отстояват тезата, че Свещеното Писание предполага неравнопоставеността на мъжкото и женското начало не само в основополагащите си постановки, но и в цялостното си съдържание, че то легитимира онтичната предопределеност на господството на „мъжкото” в действителността и на мъжете в обществото.

Втората, непосредствено свързана с проблема за равенството на мъжете и жените проблемна област разглежда въпросите за образа на жената в Свещеното Писание и Свещеното Предание, за нейното място и роля в Църквата и обществото. Ето защо напълно закономерно именно тук са съсредоточени най-силните атаки на феминизма срещу християнското учение и практика.

Отговорът на съвременното християнство както в доктринален, така и в практически план е нееднозначен и в много отношения непоследователен и противоречив. Най-радикална е трансформацията в различните направления на протестантството; умерена – особено след Втория Ватикански събор в католицизма; и твърде „внимателна” в православие. Но даже православното християнство в последните години е въввлечено все повече във „феминисткия дебат” като е принудено да взема отношение по очертаните основни феминистки тези и да представя своя „автентичен” прочит и интерпретация на християнското учение и на двухилядолетната история на Църквата.

В процеса на формулирането на новата православна концепция за мястото на жената в църквата и обществото в най-общ план се оформят две основни позиции с множество вариации в тях и между тях:

Първата е свързана с разглеждането на такива въпроси, които според православните богослови не подлежат на друга интерпретация, освен на утвърдената в Свещените Книги, във възгледите на Светите отци на Църквата и в православната традиция.

Другата позиция се отнася до въпроси, по-непосредствено свързани с проблемите на равнопоставянето на жените и се изразява най-общо във формулирането и защитата на тезата за необосноваността на феминистките претенции и нападки срещу християнството, за това, че те са резултат на неточното познаване и неправилното тълкуване на съдържанието и смисъла на християнското учение и дейността на Църквата, поради което всъщност идеите за равнопоставеност на жените и мъжете не са откритие на феминизма или на безбожните философски, политически и правни учения, а са втъкани дълбоко в същността и практиката на християнството.

В заключение се прави извода, че отношението между християнството и феминизма като цяло и по въпросите за равнопоставянето между мъжете и жените конкретно, не е и не би могло да бъде еднозначно, че те макар в някои аспекти да имат диаметрално противоположни позиции могат да бъдат взаимно полезни, да поставят и

решават, стоящите пред тях въпроси по нов, непривичен за позицията и подхода на отделната страна начин, а така и да се обогатяват взаимно и да предлагат теоретични и практически решения, водещи към по-пълно и адекватно разрешаване на проблемите на равнопоставеността между мъжете и жените не само в църковния, но и в цялостния духовен и практически живот на обществото.

5.

Манов, Б., и студентите П. Петров и И. Иванов. (2013) Киберсигурността в комуникационното общество, Гл. IV, В: Виртуално и въображаемо, Съст., Попова, Г., София, Фабер, с. 126 – 187, ISBN 978-619-00-0118-8

(Съставител и редактор: доц.д-р Борис Манов I. Определение за киберсигурност – Борис Манов. II. Аспекти на киберсигурността. 1. Технологични аспекти на киберсигурността – Борис Манов и Иво Иванов. 2. Правни аспекти на киберсигурността – Борис Манов и Петър Петков. III. Политика и киберсигурност в комуникационното общество и IV. Заключение – Борис Манов)

В обхвата на изследване се изхожда от позицията, че въпросът за сигурността във виртуалното пространство е един от най-важните и в теоретичен, и в практически план въпроси на съвременността. Причините за това са различни, като главната се намира във факта, че в обществото на XXI век се осъществява дълбока и всеобхватна трансформация, превръщаща го в „рисково” и „комуникационно” общество, изискващо и налагащо необходимостта от преосмисляне на същността и пътищата за неговото съществуване в бъдеще.

В първата част „Определение за киберсигурност“ се изяснява същността на явленията сигурност, като вниманието се съсредоточава върху киберсигурността. На основата на анализа на различните схващания за сигурността се достига до извода, че в модерното общество тя се проявява преди всичко като национална сигурност като тя се реализира на различни „нива”, проявява се както като колективна, така и като индивидуална, а също така и като политическа, военна, икономическа, демографска, екологична, включително информационна и комуникационна (кибер) сигурност.

В изследване се очертават няколко основни аспекта на проблема за същността, проявите и механизмите за постигане на сигурност на киберпространството, а именно: посочване на най-важните характеристики на комуникационното общество, водещи към превръщането му в „рисково” общество и детерминиращи необходимостта от промяна в политиките за неговото управление и сигурност; разкриване на главните заплахи за сигурността на киберпространството и възможните действия – технологични, юридически и политически за тяхното преодоляване; изясняване на проблема за „мярата” между свобода и сигурност като централен екзистенциален и политически проблем не само на киберсигурността, но и на националната сигурност като цяло.

Основната теза, която се аргументира при изясняване на същността на съвременното общество е неговото разглеждане не просто като „информационно“, а като „комуникационно“,

при което се защитава позицията, че те са качествено различни етапи в развитието на съвременното общество – информационното е последен етап на модерното, а комуникационното – първи етап на постмодерното общество.

Комуникационното общество е общество основано на дигиталните технологии и компютрите при производството, съхранението и разпространението на информацията, както и на използването на интернет, в качеството му на световна мрежа за обмен на информация. Общият резултат от тези процеси е „разширяването” на обхвата на „правещите” историята членове на обществото.

Втора, същностно определяща характеристика на комуникационното общество е взаимопроникването, дори „сливането” на виртуално и реално. Със сливането на виртуално и реално съвременния свят се превръща в „едновременно” и „еднопространствен”, действително „глобален”, изграждащ единна „геосоциална вселена”, свят. Основният резултат от това взаимопроникването е формирането на нов тип – „виртуално-реален” – активизъм в съвременното общество. По този начин се променят качествено субектите и природата на протичане на социалните процеси, както, а това е особено важно, и механизмите на управление на политическия и социалния живот като цяло и във вътрешен, и в междудържавен план.

Очертаната тенденция дава основание да се формулира тезата, че киберсигурността се превръща в може би най-важния елемент на националната сигурност. В изследването киберсигурността се разглежда като постигането на такова състояние на обществото, при което то е в състояние да предотврати и отрази заплахите и да осигури превъзходство в изграждането и функционирането на виртуалното (кибер) пространството чрез необходимата за това ресурсна („киберсилата”), субектна („киберспециалисти”) и институционална (държавни специализирани органи и политики и законова и нормативна база) обезпеченост. Нейното постигане е свързано с всеобхватно преосмисляне на проблемите на сигурността, с възприемането и утвърждаването на формулираната теза, че „основа” и „изграждаща конструкция” на „новата архитектура” на сигурността в комуникационното общество е киберсигурността, разглеждана във всичките ѝ измерения – технологично-информационно, правно-институционално, политическо.

Във втората част на изследването „Аспекти на киберсигурността“ се изясняват същността, взаимовръзките и значимостта на различните аспекти на киберсигурността. В технологично-информационен план се извеждат няколко главни прояви на заплахите за сигурността в кибер пространството. Първият е свързан с това, че киберсигурността се изправя пред необходимостта да се намери адекватен отговор на атаките, на които са подложени компютърните системи и интернет. Голяма част от тях идват от т.нар. хакери. Друга част са различните видове „вируси“, трета – т.нар. „бот-нети“ и др.. Вторият е факта, че с развитието на информационно-комуникационните технологии и превръщането им в решаващ компонент на комуникационното общество, осъществяването на атаки в киберпространството започва да става под контрола, протекциите и с участието на редица „официални” субекти - държавни и недържавни институции, бизнесорганизации и компании. Така технологичните заплахи значително разширяват обхвата си и придобиват тенденция към огромна ескалация, поради което предприемането на действия за тяхното предотвратяване се превръща в първостепенна задача осигуряване на сигурността във виртуалното пространство.

Най-общо могат да се предприемат действия на три нива: на ниво обикновен потребител, ниво доставчици на компютърни системи, софтуер и интернетдоставчици и на ниво

държавно регулиране на киберпространството. Първото и второто ниво са свързани главно с технологични дейности и действия, третото – с държавната регулация. Гарантирането на острапяването на кибератаките и киберпрестъпленията е ключово за постигането на националната сигурност. Киберпространството представлява критична инфраструктура, поради факта, че едно разрушаване на статуквото може да афектира трайно живота на отделния индивид и обществото като цяло, поради което съвременните държави, и особено най-развитите в технологично-информационно отношение предприемат специални комплексни мерки за регулацията на неговото функциониране.

Непосредствено свързани с технологичните са правните аспекти на сигурността във виртуалното пространство. Тук водещи са два основни проблемни кръга - 1) изработването на правна рамка за функционирането на виртуалното пространство; и 2) дефиниране, разпознаване и борба с киберпрестъпността. Главното в правен аспект е, че поради измененията във всички области на човешките отношения, предизвикани от въвеждането на цифровите технологии и постоянната глобализация на компютърните мрежи в все по-усилено се работи и върху изработването на необходимата правна рамка – национална и международна - срещу престъпленията в киберпространството, което намира израз в примането на редица правни актове в борбата с престъпленията, извършвани чрез използване на компютърни системи и мрежи, както от развитите технологично държави, така и от редица международни органи и институции, като ООН, Съвета на Европа и др..

В третата част „Политика и киберсигурност в комуникационното общество“ се осъществява самостоятелен анализ на политическите прояви и проблеми на сигурността в комуникационното общество. Главната промяна в политически план, която е резултат на тоталната кибернитизация на съвременното общество е „пренареждането” на структурата и ейрархията на политическата система и механизма на протичане на политическите процеси. Ако в модерното (включително „информационното” общество) политическата йерархия е с ярко изразена доминация на държавната власт и особено на нейните централни институции, в постмодерното, комуникационното общество се осъществява противоречив процес на „плюрализация” или „мрежовизация” на властовите центрове и поява на нови „виртуално-реални”, независими от държавната власт политически субекти, налагащи нови форми на политическо действие и на организация на политическия живот като цяло. Така се стига да плюрализиране на суверенитета, който от единствено принадлежащ на държавната власт (държавен глава, парламент правителство) частично се „предава” на или „присвоява” от тези нововъзникващи субекти („нето”общости, „нето”демос, „нето”крация).

Освен това, в резултат на „интернизацията” до голяма степен се разрушва монополът на държавната власт в информационното пространство, създаващ условията за налагане на удобни за нейното господство политическа идеология (и митология) и безкритично приемане от „масата” на нейните решения и се утвърждава дух на критика (често неограничена и недостатъчно аргументирана) и алтернативност при предлагането и възприемането на политически идеи, програми и модели.

„Преминаването” на суверенитета към новите виртуално-реални субекти на комуникационното общество се проявява особено ефективно във възможността за перманентно, а не веднаж на 2 или 4 години, упражняване на контрол върху държавните и политическите институции и личности.

Много по-ефектен, а и по-ефективен механизъм на плурализация на субектите, оказващи влияние върху динамиката и посоката на политическия живот в дигиталното общество е споменатият вече нов тип „активизъм”. Той има множество прояви, които най-общо могат да се обединят в две големи групи: активизъм, осъществяван „вътре” в киберпространството и активизъм, излизащ извън него и протичащ във „виртуално-реалното” комуникационно общество. Първият вид обхваща дейности и на квалифицирани и специално подготвени, и на обекновени потребители на мрежата, извършвани по повод или свързани с конкретни политически действия на „отговорните” политически субекти - правителства, парламенти, политически лидери. Вторият се проявява в обединяването чрез социалните мрежи на виртуалните с реалните политически действия в съвременния виртуално-реален свят. Социалните мрежи са може би най-влиятелния „продукт” на интернет, който обединява виртуално и реално и прурелизира политическото пространство.

Изключително значима проява на „рискновостта” на дигиталното общество са редица типично „военни” аспекти на политическото и главно кибертероризма и кибервойните. Кибертероризмът е проява на политическия тероризъм във виртуално-реалното пространство. Той е преднамерено осъществяване от политически мотивирани индивидуални или колективни субекти на кибератаки срещу компютърни системи, мрежи, софтуер и информация, имащи за цел тяхното разрушаване, блокиране, внасяне на смущения във функционирането и създаване на атмосфера на страх и несигурност в обществото и принуждаване на политическите власти да предприемат действия за удовлетворяване на предявени искания на кибертерористите.

Трудна за отдиференциране от кибертероризма, но приемана като самостоятелна форма на „кибернасилието” във виртуалния свят е кибервойната. Като по-важни различия между тях може да се определят: субектите на осъществяваните кибератаки – при кибервойните те се осъществяват от държавни структури (в САЩ и Русия вече има изградени командвания и служби за водене на кибервойни) или от подчинени им или инициирани от тях „независими” потребители на мрежата; целите, които се поставят – постигане на превъзходство в киберпространството и дори унищожаване на киберструктурите и киберпотенциала на противника, а в крайна сметка „завладяване” и на неговата виртуално-реална действителност и подчиняването му на военните, политическите, икономическите искания и условия на победителя. Главната отлика се състои в това, че поне засега кибервоенните атаки са сравнително по-редки спрямо осъществените от кибертероризма атаки във виртуалното и виртуалнореалното-пространство.

Очертаните политически характеристики на комуникационното общество, изискват предприемането на съответни действия изграждането на „нова архитектура“ на сигурност в политическата сфера. Изходна база е утвърждаването на разбирането, че основна цел на киберсигурността е отхвърляне на заплахите за суверенитета на държавата (централната политическа власт) върху виртуалното и виртуално-реалното пространство както във вътрешно политически, така и във външнополитически план.

На първо място това са действия насочени към ограничаване или премахване на „спецификите” на виртуално-реалната действителност – неограничеността на достъпа и присъствието, субектния и идейния плурализъм, анонимността, мобилността, липсата на отговорност и „безрисковостта”.

Друга важна форма е контролирането на съдържанието на информацията в мрежата, включително чрез манипулиране на информационните потоци и включване на

„псевдо” виртуални субекти (източници на информация и потребители), зад които стоят специализирани държавни служби, създаването на специализирани органи и изграждането на системи за „следене” във виртуално-реалното пространство, чрез които се разкрива самоличността на участващите в „активни” противоправителствени действия виртуални и реални субекти.

Не по-малко ефективно, но значително по-опасно е разпространяване на информация за действията на правителствените служби за преодоляване на анонимността в мрежата и произтичащите от това възможности за „нанасяне на отведен удар” върху активистите, което от своя страна да предизвика страх от възмездие и да е мотиватор за отказ от отпавяване на заплахи или участие в антиправителствени действия.

Следващо основно направление е изработването на самостоятелни политики за киберсигурност в системата на националната сигурност на съвременната държава. Водещи в този план са най-развитите в технологично отношение страни, които имат реални възможности (икономически, технологични, субектни – специалисти) за внедряване на политика за киберсигурност, и които, както беше посочено, са и най-уязвими и са предпочитани обекти на кибертерористични и кибервоенни атаки. Основен елемент на политиката за киберсигурност е изработването на политическа и правна рамка за нейното реализиране в съвременното комуникационно общество и изграждането на тази основа на технологични и организационни структури, правещи възможно нейното практическо осъществяване във виртуално-реалното пространство.

Не по-малко съществено в политиката за киберсигурност е и предприемането на конкретни действия за нейното внедряване в живота на обществото – включително обучение и повишаване на квалификацията на персонала и провеждане на „учения”, подобни на традиционно военните, симулиращи кибератаки и осъществяване на контрадействия за тяхното евентуално предотвратяване и (или) ограничаване на нанесените поражения и възстановяване на цялостта на „националното” киберпространство.

Свързано с разгледаното, но относително самостоятелно направление е утвърждаването на позицията за това, че във връзка с превръщането на кибервойните в най-вероятните и най-застрашаващите във военно-политически аспект националната сигурност на съвременното и особено на „бъдещото” общество, е необходимо създаване и разгръщане на нов вид въоръжени сили – „кибер” войски, които да са изградени така, че да могат да водят кибервойни във всички направления – от разузнаването (шпионажа), през предотвратяване или неутрализиране на киберудари на противника, до нанасяне на атаки, съкрушаващи неговата киберзащита и киберсили и осигуряващи победата във войната.

В заключението се акцентира върху това, че очертаните характеристики и направления на сигурността във виртуално-реалния свят извеждат като основен проблем определянето и спазването на „мярата” при нейното постигане в практиката на обществото. Основанията за възникването на този проблем са свързани главно с противоречивостта на интересите и целите на субектите в комуникационното общество, в стремежа им да постигнат едностранно превъзходство в тяхната защита и реализиране. Като резултат се предприемат действия, които водят не само към защита на сигурността на киберпространството, но и до ограничаване на свободата в него, включително достигане до установяване на „кибердиктатура”. Става дума за това, че правителствата под предлог за борба с „кибертероризма” и заплахи от анархия във виртуално-реалното пространство предприемат мерки, които водят към

установяване на тотален монопол в дигиталното общество – от киберследене до приемането на закони за инкриминиране на „неприемливи“ от гл.т. на сигурността действия на потребителите на интернет, при което се достига до ситуацията, при която във виртуално-реалния свят се превръщат в реалност мрачните прогнози на антиутопията на Дж.Оруел „1984“ и е на път да осъществят мечтите за унищожаване на свободата на всички „тоталитаристи“ – от Платон и Инквизицията, Хитлер и Сталин, до „Големия брат“ на дигиталното общество.

Общият извод, до който се достига е, че съвременният свят, виртуално-реалният свят на XXI век е изправен пред труднорешими проблеми за преодоляване на своята „рисковост“ и един от възможните пътища за това е изучаването и идентифицирането на проявите на тази „рисковост“, очертаването на същността и характеристиките на сигурността в киберпространството, коквато е и целта на осъщественото изследване.

IV.

СТУДИЯ

6.

Манов, Б., (2012) Политическата либерална философия на Бенедето Кроче. В: Годишник на кат. „Философски и политически науки“ (2) 2012 г., УИ „Н.Рилски“, с. 102-135, ISSN 1314-5886

В студията се представят основните аспекти на политическата концепция на Бенедето Кроче (1866 г. – 1952 г.) - вероятно най-влиятелният не само философ, но и мислител на Италия през XX век.

В България Бенедето Кроче е почти непознат. С малки до промените в края на XX век неговото име почти не се споменава или ако се споменава то е като обект на критика. От началото на 90-те години на миналия век започва публикуване на преводи на произведения на Кроче и в интелектуалното пространство се появяват макар и не много на брой анализи и оценки на творчеството и биографични справки за живота на великия неаполитанец. Но и преводите включват главно съчинения, отразяващи естетическите възгледи на Кроче и теоретичните изследвания акцентират, макар от различни методологични позиции, върху разкриването на естетическата концепция на Бенедето Кроче.

Частичното преодоляване на тази едностранчивост е главната цел на осъщественото изследване и на придружаващия го превод на една от ключовите философско-политически статии на италианския мислител–„Либеризъм и либерализъм“.

1.

„Систематичното“ представяне на цялостната философска концепция на Бенедето Кроче или на една или друга нейна страна е свързано с определени трудности, дължащи се както на всеобхватността и разностранността, така и на непрекъснато развитие и обогатяване на неговото творчество, при което често тези и позиции, формулирани и

защитавани на даден етап, се преформулират или отхвърлят на друг, след това се подхващат отново и се доразвиват и т.н.. Като се има предвид казаното и с риск за известно „схематизиране”, в студията се прави опит да се очертаят „системообразуващите” идеи, служещи като основа за изграждането на политическото учение и на практическата политическа дейност на философа от Неапол.

1.1. Кроче извървява сложен и противоречив творчески път, като един от най-важните етапи в него е този на формирането на общофилософската му концепция, имаща решаващо влияние върху всички останали направления в многостранното му творчество. Като се опира главно на възгледите на Хегел, които подлага на „решително преформулиране”, чрез „изхвърляне мъртвото и запазване на живото в тях”, Кроче създава своя „абсолютен историзъм”, определящото в който е стремежът за преодоляване на „трансценденталността” на дотогавашната философия, включително тази на Хегел и на религиозната философия на католицизма и за утвърждаване на иманентния идеализъм и диалектиката като принципи на истинната философия, историята и действителността, в която основополагаща е идеята за абсолютния дух, който е единствената реалност, и който има две основни форми (степени) – теоретичен (свързан с познанието) и практически (свързан с волята) дух, всяка от които също има по две форми (степени) – теоретичният – естетична (интуитивно познание на единичното) и логична (мисловно познание на конкретното като синтез на общо и индивидуално), практическият – икономическа (воля за постигане на единичното) и морална (воля за постигане на общото).

2.

Възгледите на Бенедето Кроче за политиката (и политическото) се формулират като резултат на действието на два фактора – неговата общофилософска концепция и реалният политически живот в Италия и участието на неаполитанеца в него. Във формирането на неговата политическа философия ясно се очертават два периода – първи, обхващащ времето от излизането от печат на „Философия на практиката” (1909 г.) до към 1924 г. и втори, започващ с публикуването на „Елементи на политиката” (1925 г.).

2.1. Според Кроче, правото и политиката са прояви на практическия дух, защото въпреки че съдържат и „познавателен момент” тяхната същност е волята, която е „формата” и основата на „практическата активност”, тя е „духовната активност, различна от чисто теоретичното съзерцание на нещата и произвеждаща не познания, а действия”, а техните мисловни прояви – юридическите закони и политическите програми са израз на волята за промяна и управление на обществения живот. В първия етап той дава предимство на икономическия момент, по-късно – след 1924 година – на етичния. Началната позиция се изразява в разбирането, че икономическата воля е свързана със стремежа за постигане на полезна, не задължително рационална, но винаги частна цел. В това схващане личи силното влияние на Макиавели и явно свежда политиката до действия, имащи доморален (извънморален) характер, целящи постигането на политически успех и здрава политическа власт.

2.2. Вторият етап в развитието на политическата философия на Бенедето Кроче – етапът на „осъзнатия либерализъм” (Норберто Бобио) има като дълбока вътрешна причина посочената вече антиномичност на отношението между полезно и морално, между политика и етика и стремежът на философа да намери и друга възможност за нейното разрешаване, а не само чрез вече даденото от него предимство на

утилитарността и силата. Като определящи в тази нова политическа концепция могат да се посочат следните моменти:

Първо, това, че тя се формира в остра дискусия с най-влиятелните в този период в Италия философско-политически течения – „актуализмът” на доскорощния съидейник на Кроче – Джовани Джентиле; марксизмът; и, на пръв поглед парадоксално, „класическият либерализъм”, който според неаполитанеца страда от „неизличим емпиризъм”, поради което е неспособен да изгради стройна теоретична система на „истинна” и морално, а не утилитарно, обоснована политическа либерална философия.

Вторият момент е свързан с изясняването на философските предпоставки на новото схващане на политиката от Кроче. Изходен пункт в това отношение е извеждането като водеща в отношението полезност-моралност на моралността като основна съставляваща на политическото действие. Теоретичната предпоставка за това „преобръщане” е фактът, че етичното е свързано с „всеобщото”, в него се постига „свр̀хиндивидуалното, универсалното благо”, а политическото в крайна сметка също се отнася до „всеобщото” – обществото като цяло и държавата като „св̀вкупност” от изграждащите я индивиди.

Третият проблемен кръг в политико-етичната концепция на Бенедето Кроче обхваща въпросите на „собствено” политическите му възгледи: за същността и целите на държавата, за нейните форми и ролята на политическите субекти в политиката – правителството, партиите, църквата, отделните личности. В „Елементи на политиката” Кроче отхвърля схващането си за държавата като тъждествена с „неограничената от нищо сила” и формулира една качествено нова теза, според която държавата е единство, баланс на две противоположни, но съществуващи винаги заедно социални явления – силата и съгласието, при което водещото е второто. „Дилемата” дали държавата се основава на силата или на съгласието е мисловна фикция, защото „силата и консенсуса в политиката са корелативни: там където съществува едното, не може да не съществува и другото” и „ако това не би било така, не би имало нито държава, нито политически живот”. Същността на етичната държава, ако трябва да се изрази с термините на теологията, може да бъде представена, според Кроче, така: „От терора към любовта, от закона към благодатта”.

Като четвърти, относително самостоятелен, но свързан с предидущите и „завършващ” техните идеи, проблемен кръг, може да се определи либералната концепция на Бенедето Кроче, която се изгражда около следните основни теоретични конструкции:

Основополагащо е разглеждането на либерализма като „метаполитическа концепция”, която е „превеждане” на езика на „политическата теория” на философско-етичното осмисляне на действителността-история.

Централният момент, фокусът на либералната концепция е постигането на свободата в историческото развитие на обществото. Свободата поради иманетната природа на абсолютния дух е и онтологична характеристика и „обяснителен принцип” на действителността, поради което е и вечно „присъща” на историята. Ето защо либералната концепция, като „философска концепция за живота” е и „метаполитическа” концепция за разгръщането на свободата, която я разглежда не през призмата на традиционно-политическото ѝ схващане като „свобода от”, а като „свобода за” – „за” реализиране природата на човешкия дух да твори историята според принципите на

„моралния идеал”, поради което „либералната идея” не може да бъде „надмината” от която и да е друга, „тъй като по същество тя съвпада с него”.

Тази природа на либерализма обуславя и неговото различие от демократизма и „класически либерализъм”, както и „абсолютното” му противопоставяне и отхвърляне на авторитаризма. Това е така, защото всичките тези концепции, макар и по различен начин не изпълняват единственото ограничение, поставяно пред тяхното приемане и подкрепяне и „имащо за цел осигуряването на непрекъснатия прогрес на човешкия дух”, което изисква нито една от тези концепции „да не препятства критиката на съществуващото, търсенето и изнамирането на по-доброто, осъществяването на това по-добро”.

3.

В заключение се прави извода, че очертаните аспекти в политическата либерална философия на Бенедето Кроче разкриват нейната теоретична и морална висота, както и нейната вътрешна противоречивост, които, както посочва един от най-задълбочените изследователи на политическите възгледи на мислителя от Неапол – Джовани Сартори, я правят както най-влиятелната, така и най-проблематичната, поради своя морален универсализъм и абстрактен идеализъм, политическа концепция в Италия през XX век. Концепция, която изисква изучане и развитие и в условията на противоречивата политическа обстановка на съвременния глобализиращ се свят.

V.

СТАТИИ

7.

Манов, Б., (2016) Рефлексивният подход в политологичната историография – алтернативи и перспективи. В: Политологията пред глобалните и националните предизвикателства в началото на XXI век, София, ИК – УНСС, 2016, с. 66-77, ISBN 978-954-644-874-7

В статията се задълбочават и доразвиват теоретико-методологичните изследвания на автора, свързани с приложението на парадигмално-доктриналния подход в политологичната историография. Новите моменти са свързани главно с обосноваването на позицията за правомерността и ефективността от приложението на парадигмалния подход, което се осъществява на основата на критичния анализ на съществуващите възгледи в съвременната философско-политологична методологична литература. Формулира се тезата за съществуването на две основни направления в изследванията на историята на политическата мисъл. В първото като цяло въпросът за критерия на осъществяване на изследването или не се поставя или се поставя „мимоходом”, не се експлицира като теоретичен и методологичен проблем, решаването, на който „предопределя” същността и характера на предприеманото изследване. Във второто

направление, което се определя като „историко-рефлексивно“, изследването на историята на политическата мисъл се осъществява като се изхожда от възприемането на определена методологична концепция, която е и негова „основа“, и „рамка“. В него съществува многообразие от възгледи, които могат да бъдат обединени в три основни групи: на философско-методологичния историзъм, на контекстуализма и на парадигмалния подход.

Философско-методологичният историзъм е преобладаващия рефлексивен подход в историко-политологичното познание. Той е концептуализиран, защитаван, развиван и прилаган от мислители с различни общофилософски позиции (Хегел, Маркс, Кроче, Попър) главно от континентална Европа или от емигрирали в Англия и САЩ европейци (Попър, Аренд, Щраус). Основните тези на този подход могат да се сведат до следните:

Изходна е идеята за кумулативната природа на историята на политическата мисъл. Това означава, че историко-политологичните изследвания трябва да са насочени към разкриване на връзката между и натрупването в политическите учения. Друга предпоставка за „кумулятивизма“ е съществуването на „вечни“ проблеми на политическото познание, които, макар че се разрешават по различен начин в различните исторически епохи, се „препращат“ от едно учение в друго, от един в друг етап на историята на политическата мисъл. Третият основен стълб е твърдението, че в отделните исторически периоди същността на политическото знание се изразява във възгледите на едни или други „велики“ мислители или „класици“ на политическото мислене. Този подход общо взето следва периодите на обществената история – например, Античност, Средновековие, Модерност или се основава на възприемането на т.нар. „фазов“ поход в марксистката и бившата „съветска“ историография – политическа мисъл на робовладелския строй, на феодализма, капитализма и социализма.

Контекстуализмът се развива от средата на ХХ в. главно в „англоезичните“ страни като се появява с претенцията, че ще осъществи „поврат“ в методологията на изследванията на историята на политическата мисъл. Той се създава от кръг от учени, работещи в Кембридж – П. Ласлет, К. Скинър, Дж. Покок и др., известен като „Кембриджска школа“. „Повратът“, към който се стремят създателите на контекстуализма се изразява от една страна в „критика“ на философско-методологичния историзъм; от друга – в обосноваване на „собствен“ подход, служещ като основа за действително „исторично“ изследване на политическата историография; и от трета – в прилагане на този подход в конкретни изследвания на творчеството на едни или дуги политически мислители или на политическата мисъл в конкретни исторически периоди (Макиавели – Покок, политическата мисъл в Англия преди Славната революция – Ласлет и Покок, модерната политическа мисъл - Скинър и др.).

Критицизмът е насочен срещу всички основни тези на философско-методологичния историзъм, тъй като, според „кембриджци“, той е изчерпал своите възможности и е показал методологичната си несъстоятелност, като възраженията могат да се сведат до следните две обобщения: а/ отхвърляне на възгледа за съществуването на „вечни“ или „преминаващи“ от един в следващ етап въпроси на политическото мислене; и б/ отхвърляне на тази основа и на идеята за съществуване на „логика“ в развитието на политическата мисъл, която би „предопределяла“ същността и съдържанието на

политическите идеи в един или друг исторически период. Така, според Кембриджската школа, може да се преодолее „софистиката“ в подхода на философско-методологичния историзъм и да се утвърди нов подход – този на контекстуализма, изискващ разполагане на конкретния текст в конкретната историческа ситуация. Противното би било „привнасяне“ на други смисли, на други значения на изследваните текстове, а следователно и изопачаване на действителната история на политическата мисъл.

Парадигмалният подход в историята на научното познание, въпреки че има дълга „предистория“ става „актуален“ след публикуването на „научния бестсейлър“ на Томас Кун „Структура на научните революции“ в 1962 г.. Масовото навлизане на този подход обуславя и нееднозначността на разбирането на ключовия термин „парадигма“. Самият Кун, въпреки сериозното ограничаване, което предлага в съдържанието и възможностите за приложение на подхода - например, възгледа за „съмнителността“ за неговата действеност в хуманитарното познание, в крайна сметка предопределя противоречивостта в определянето на съдържанието на понятието парадигма. Изследователите на творчеството на Кун (например М. Мастерман) посочват, че в „Структурата...“ се наброяват повече от 20 схващания за парадигмите, проблем, който Кун се опитва да преодолее с въвеждането във второто издание на книгата от 1969 г. на термина „дисциплинарна матрица“, уточняващ и „дисциплиниращ“ неговото схващане на парадигмата.

Трябва да се посочи, че не само Т. Кун ограничава приложимостта на парадигмалния подход само в естественонаучното познание. Подобна позиция защитават и представителите на „Кембриджската школа“ Дж. Покок и К. Скинър.

Въпреки мнението на Т. Кун, К. Скинър и Дж. Покок, парадигмалният подход получава широко приложение извън тясната област на естествените науки, като навлиза и във философското и политологичното познание. Относно съдържанието на понятието парадигма в хуманитарното знание се утвърждава значително по-„широко“ разбиране в сравнение с това на Кун, включително с обхвата на „дисциплинарната матрица“. Това схващане е по-близко до позицията на Лакатош за „научно-изследователските програми“, подкрепя се от изследователи като М. Ханда и Т. Бол и се проявява например в концепцията на Х. Кюнг за „макропарадигмите“, на А. Дугин за „свръх обхватните“ парадигми или за „супра“ парадигмите на А. Кънев.

Именно такава „по-широко“ разбиране се възприема като изразяващо по-точно етимологията на термина парадигма и спецификата на неговото използване в политологичното познание. Обосновава се и се защитава позицията, че парадигмалният подход се „намира“ „между и над“ другите два, като се стреми да преодолее техните крайности и да „снее“ „положителните“ им страни, като ги „впише“ в един нов „синоптичен“ „философско-контекстуален“ подход.

В заключение се прави извода, че основаването на историческото познание на приложението на парадигмалния подход предлага различно и ново, „синоптично“ схващане на историята на политическата мисъл. Това е схващане, според което историята на политическото знание не е „хронологията“ на неговото съществуване, нито е само линеен кумулативен процес на натрупване на политически идеи или съвкупност от отделни „контекстуални“ аналитични текстове, а представлява единство на „прекъсване“ и „натрупване“, което се обхваща чрез осъществяване на „реконструкция“

(„възпроизвеждане“) като се изгражда теоретичен модел на диалектичното „ставане“ на историята на политическата мисъл.

8.

Manov, B. (2015) Paradigmatic-Doctrinal Method in the Education on History of Political Ideas, In: Knowledge: International Journal - Scientific and Applicative Papers, № 10.1, 2015, с. 391-396, ISSN 1857-92 (Статията е публикувана на английски език)

Статията е продължение на осъщественото в монографията „Парадигми и доктрини в европейската политическа мисъл“ изследване на приложението на парадигмалния подход в политологичното познание като акцентът се поставя върху „пропедевтичния“ аспект на това приложение. Този акцент е наложителен поради факта, че един от най-значимите въпроси, стоящи пред съвременното висше образование е намирането на подходи и методи на обучение, които да отхвърлят традициите на „запомнянето“ и „възпроизвеждането“ на определено количество информация от обучаемите и да провокират тяхното активно участие в образователния процес чрез разкриването на „логиката“ на „ставането“ и развитието на научното познание. Необходимостта от утвърждаването на такъв подход е особено настоятелна като се има предвид господството на информационните технологии, необхватните масиви от информация, които са налични във всеки времеви момент и на всяко място в пространството, където е достъпен интернет, и които всеки ученик или студент може да „възпроизведе“ с помощта на своя компютър или „смартфон“ без да е нужно да ги научава („наизустява“). Именно тук се намира и скритата зад очевидната практика и перспектива за формиране на образователен модел от „нечетящи“ обучаеми възможност за създаването на модел, насочен към развитието техния интелект и изграждането им не само като „четящи“ и „учещи“, но преди всичко като „мислещи“ личности. Такъв нов модел конкретно в изучаването на историята на политическите учения в университетите е неговото осъществяване през призмата на парадигмално-доктриналния подход.

Основанията за това се намират в природата на подхода и на неговото приложение в образователния процес. Възприемането на парадигмалния подход, първо, дава възможност историята на политическото знание да не се представя като „хронологията“ на неговото съществуване и натрупване на следващи един след друг текстове, появяващи се без връзка един с друг, поради което в учебния процес студентите трябва да „зазубрят“ тези текстове, а като „реконструкция“ („възпроизвеждане“) на това съществуване, като теоретичен модел на диалектичното „ставане“ на историята на политическата мисъл, даващ възможност за проследяване и навлизане в логиката на тази история.

Второ, този подход, на основата на разглеждането на политическите парадигми като най-общии мисловни „матрици“, определящи познавателния „код“ на обяснение и осмисляне на политическото, води към формулирането на идеята, че историята на

европейската политическа мисъл представлява тристепенен процес не просто на смяната, а на „възходането“, т.е. на отрицанието и надграждането (прекъсване на „продължителността“ и кумулативност) на три политически парадигми: космологично-теологичната, социално-хуманистичната и космологично-хуманистичната парадигми. Така тази история „придобива“ своя вътрешна логика и подреденост, появата и смяната на едни или други политически идеи, тяхното съдържание и послания се „виждат“ през перспективата на цялостното съществуване и еволюция на политическото знание и неговото приложение в практиката на обществото.

Трето, приложението на подхода дава възможност да се „верифицира“ неговата методологичната действеност и евристичност, намирици израз не само в изработването на общата обяснителна схема, но и при разкриване на съдържанието на отделните политически доктрини, което дава огромни възможности за осъществяване не на „възпроизвеждащ“, а на „мисловен“, „творчески“ образователен процес.

9.

Manov, B., (2013) On the Known-Unknown Croce or on the Reception of the Philosophical and Political Work of Croce in Bulgaria, Rivista di storia della filosofia, № 3, p. 384-403, Italy. (Статията е публикувана на английски език)

В статията се изследва рецепцията на творчеството на един от най-влиятелните мислители на Италия през XX век – Бенедето Кроче в България. Обосновава се тезата, че за българската философска и социално-политическа мисъл както италианската философия и култура като цяло, така и възгледите на „най-познатия“ им представител – Кроче стоят в „периферията“ на нейните изследователски интереси. Разкриват се основните етапи и главните теоретико-методологични подходи на интерпретацията на творчеството на неаполитанския мислител, като се показва, че то, макар и не особено пълно, е представено преди всичко чрез неговите естетически произведения и възгледи и той е познат в много по-малка степен като философ, логик или историограф и почти никак като политически мислител и деец.

1.

В рецепцията на творчеството на Б. Кроче в България могат да се очертаят три основни исторически периода, в които политическата и общата „духовна ситуация на времето“ детерминират не само отношението към неаполитанския философ, но и акцентите и представянето на неговите възгледи. Първи период - 30-40-те години на миналия век, в който Б. Кроче е безусловен лидер във философския и духовния живот в Италия и с огромно влияние в Европа, поради което неговото име и идеи, макар и със закъснение, стават предмет на внимание в българските политически и интелектуални европейски ориентирани среди и главно на свързаните с Италия в тях.

Характерни за изучаването на Кроче, не само в този, но и в следващите, и особено във втория период, са следните основни моменти: първо, пълното или почти пълното

отсъствие на преводи на български език на произведения на италианския мислител. Втората определяща черта в българската рецепция на Кроче – влиянието, като цяло определящо, а във втория период и доминиращо, на Русия (и Съветския съюз) и руската култура върху тази рецепция. Третата важна характеристика е свързана с това, че и в трите периода неаполитанецът е познат предимно с неговите естетически възгледи и произведения, в много по-малка степен като философ, логик или историограф и почти никак като политически мислител и деец.

Следващият исторически период обхваща времето на комунистическия режим – 1944 – 1989 години. През този период Кроче, както впрочем и цялата западна философска и социално – политическа мисъл, особено до към средата на 70-те години са практически забранени. В редките случаи, когато се споменава името на Кроче то се използва като обект на критика и на доказателство за „реакционността“ на буржоазната философия.

Третият период започва с осъществяването на демократичните промени в България в началото на 90-те години на XX век и продължава и до днес. Той се отличава със следните по-значими черти: първо, това, че макар и бавно, българската философска мисъл „преоткрива“ името на Б. Кроче, което обаче, както и имената на други италиански мислители, остава в „периферията“ на огромния изследователски и издателски интерес към творчеството на „западни“ философи, социолози, политолози настъпил след падането на „стената“ през 1989 година. Вторият важен момент, напълно нов в сравнение с предишните е появяването на първи преводи на произведения на Кроче на български език – и в периодични издания, а и като самостоятелни произведения, което естествено дава възможност за относително по-пълно и обективно оценяване на неговите идеи. Трето – запазва се „предпочитанието“ към представянето на мислителя от Неапол преди всичко чрез неговите естетически съчинения и възгледи.

2.

В първия период – 30-те-40-те години на XX век Бенедето Кроче става познат за българските читатели главно чрез неговото представяне от Жорж Нурижан и Атанас Илиев. Нурижан (Giorgio Nurigiani), журналист и преводач от българо-италиански произход, познавал се лично с Кроче, издава в средата на 30-те години малка брошура – „Философията на Бенедето Кроче“ София, 1939, в която разкрива в най-общ план философско-естетическото учение на неаполитанския мислител. Написана на жив и богат език книгата по-скоро има за цел да запознае българската културна общественост с „феномена“ Кроче, отколкото да направи задълбочен теоретичен анализ на неговите идеи, което обуславя както беглото „преминаване“ през съдържанието на някои основни произведения, така и отделянето на значително по-голямо внимание на жизнения път на неаполитанеца, на неговия духовен облик и значимост, както и на въздействието, което той е оказвал върху околните, включително и върху самия Нурижан, при общуването им с него.

Напълно различен е подходът на Атанас Илиев (1893-1986) – другият български мислител от този период, а и главният изследовател на творчеството на Бенедето Кроче в България като цяло. Илиев е професионален философ, интересуващ се предимно от проблемите на етиката и естетиката, като в „чистата“ философия изпитва силно влияние от учението за интуитивното познание на Анри Бергсон. Именно, както самият той отбелязва (Спомени, София, Български писател, 1981, с. 142), заниманията с проблемите

на интуитивната гносеология го насочват и към творчеството на Кроче, изследването, на което става център на научната му работа. Първоначалният резултат е написването на един обемен труд от 313 страници – „Философията на Бенедето Кроче. Изложение и критика”, издаден през 1942 година, в който Ат. Илиев прави както представяне, така и критичен анализ на основните идеи във възгледите на Б. Кроче. В най-общ план „виждането” на Илиев се отличава главно с ограничаването, въпреки заявеният стремеж за „всеобхватност”, предимно в общофилософските и най-вече – в естетическите възгледи на неаполитанеца, с критични бележки, които по-скоро се основават на личните теоретични предпочитания, отколкото на дълбокия анализ на собствената философска позиция на Кроче, какъвто е случая с учението за интуицията, което е обявено за „непоследователно” и отстъпващо по логическа и теоретична висота от съответното учение на Бергсон („Философията на Бенедето Кроче...”, р.р. 173-174), с отсъствието, за което по признанието на самия Илиев („Спомени”, р. 140), той е бил критикуван остро от може би най-значимия не само за своето време български философ Димитър Михалчев, на ясно изразена методологична позиция, на основата на която се изграждат както репрезентативните, така и критичните раздели на книгата.

В по-нататъшното си творчество, преминало по време на комунистическия режим в България, Атанас Илиев запазва интереса си към италианския философ и общите характеристики на своя подход, с една съществена „корекция” – както посочва в студията „Познавателният процес във философията на Бенедето Кроче”, публикувана през 1964 година, в новите си, значително по-малки по обем, и ориентирани предимно към проблемите на естетиката изследвания той преодолява липсата на методологична основа и вече се „ръководи” от единствено научно и идеологически „правилната” методология на марксизма-ленинизма.

В България в този период, като се изключи Атанас Илиев, вниманието към творчеството на Кроче е минимално и когато се проявява, то е насочено изключително в критичен план и има за цел да покаже теоретичната несъстоятелност и политическата реакционност на идеите на философа от Неапол.

Третият период предлага една, макар и не особено богата, но напълно нова картина на представянето и интерпретацията на творчеството и значението на дейността на Бенедето Кроче. В нея, както беше посочено, могат да се очертаят две относително самостоятелни направления: едното е започналото от началото на 90-те години на миналия век публикуване на преводи на произведения на Кроче, второто – появата в интелектуалното пространство на макар и не много на брой анализи и оценки на творчеството и биографични справки за живота на великия неаполитанец. Преводите включват главно съчинения отразяващи естетическите възгледи на Кроче.

Аналитичните публикации включват два предговора към сборници от естетически съчинения на Б. Кроче и няколко статии в специализираните философски издания. Важен момент е, че в някои от тях макар че централен проблем е отново естетиката на Кроче, се представят в най-общ план и теоретичните източници и теоретичната „система”, както и литературно-критичните възгледи на неаполитанеца, и което е особено важно – очертано е и значението на неговото творчество в контекста на конкретните исторически условия и обстоятелства, в които то е създадено и отстоявано. Като цяло обаче извън ползването на българската философска мисъл и в аналитичен,

и в преводачески план остават философско-логическите, историко-философските, историософските, историографските, етическите и политическите съчинения и възгледи на Бенедето Кроче, съчинения и възгледи, които не само не са по-малко значими от естетическите, но, както е смятал самият неаполитанец, а и неговите последователи, противници и изследователи, в не по-малка степен определят същността и смисъла на неговото творчество, както и неговата жизнена позиция и реализацията му като мислител, политик, гражданин и личност.

10.

Манов, Б., (2013) Хосе Ортега-и-Гасет и Бенедето Кроче – „рицарите” на „южния” либерализъм на XX век. NotaBene, № 25, 2013, <http://notabene-bg.org/read.php?id> ISSN 1313-7859

В статията се разглеждат някои от най-важните аспекти на политическата философия на най-видните политически мислители на Испания и Италия от първата половина на XX век. Показва се, че те, въпреки сложния и противоречив жизнен и творчески път, който са имали, в крайна сметка са останали верни на принципите на либерализма в най-тежкия период на неговото съществуване и са способствали, не само теоретично, но и на практика за утвърждаване на свободата в живота на обществото.

Политическите възгледи на Ортега-и-Гасет и Кроче, които са сравнително непознати извън родните им страни, включително и в България, могат да бъдат разгледани през призмата на няколко по-важни взаимосвързани и взаимопроникващи се проблемни кръга – изясняването на природата на политиката и политическото, ролята на субектите в политиката, същността, мястото и бъдещето на държавата в политическия процес, разкриване на основните характеристики на политическите идеологии и преди всичко на политическия либерализъм. И именно този последен проблемен кръг е най-значимият, тъй като той: първо, определя цялостния облик на тяхната политическа философия; второ, е разработван и защитаван в период на подчертан упадък, както в теоретичен, така и в практически план на либерализма започнал от края на XIX век не само в Италия и Испания, но и в Европа като цяло; и трето, а то е особено важно – оказва решаващо влияние върху политическата дейност и жизнения път на двамата мислители, които не са „кабинетни” философи, а се включват активно в политическия живот на своите страни.

Тук, както и при другите аспекти на политическата им философия, основополагащи са техните собствено-философски („метафизически”) концепции, които предопределят и разбирането на същността и целите на политическия либерализъм. За Бенедето Кроче основополагащо е разглеждането на либерализма като „метаполитическа концепция”, която е „превеждане” на езика на „политическата теория” на философско-етичното осмисляне на действителността-история. Тази метаполитичност и диалектичност на либерализма определят и неговата същност като политическа теория и политическа практика: от една страна той е „свързан с по-висша и особена сфера” – сферата на „чистата етичност”, разбрана като „върховен закон на обществения живот”; и от друга – с изграждането на „либералната практика на проявяване на доверие и благосклонност

по отношение на многообразието от стратегии в обществото. Ето защо либерализмът е „вечен”, той не може да изчезне от „практическия политическия ход на историята”, а либералната концепция поради това разглежда „ограничаванията на свободата и периодите на реакция” като „временни болести и кризи на растежа, като несчастни случаи и като средства на самия вечен живот на свободата” и дори фашизмът, според либералистът Кроче, е „само скобка” в политическото развитие на Италия.

Централният момент, фокусът на либералната концепция е постигането на свободата в историческото развитие на обществото. Свободата поради иманетната природа на абсолютния дух е и онтологична характеристика, и „обяснителен принцип” на действителността. Тя е „висша ценност и висш нравствен идеал”, смисъл и същност, „творец и субект на историята”, поради което е и „естествена характеристика”, „независеща от каквито и да било фактически условия”, вечно „присъща” на историята.

Хосе Ортега-и-Гасет, макар и от други философски и методологически позиции и със средствата на един подчертано есеистичен стил достига до и изразява подобни тези за същността и защитата на либерализма. Разсъждавайки за природата на либерализма той изхожда от предпоставката, че „преди да бъде политически, либерализмът е най-вече радикален възглед за живота: вярата, че всяко човешко съществуване трябва да има свободата да изпълни с живот своята индивидуална и неизпълнима от друго съдба”.

Не по-малко важна характеристика на либерализма, според Ортега-и-Гасет, сближаваща го с принципа на демократизма, е защитата на плурализма и толерантността в обществото, характеристика, която е осигурила заедно с принципа на свободата просперитета на Европа и превръщането и в световен лидер и модел за подражание от всички останали страни и народи. Утвърждаването на плурализма и толерантността превръщат либерализма в „либерална демокрация” и го представят като уникална политическа идеология, която изисква коренна промяна в политическия живот, водеща към зачитане на индивидуалността, свободата и самоценността на всеки колективен или индивидуален член на обществото. Трябва да се посочи специално обаче, че Хосе Ортега-и-Гасет отхвърля механичното отъждествяване на либерализма и демокрацията. В редица свои произведения – от най-ранните, до последните, той твърдо отстоява необходимостта от разграничаването на тези два политически принципа, като формулира и последователно провежда възгледа си за това, че „традиционната демокрация” е не по-малко от открития авторитаризъм заплаха за свободата в обществото. Според него това е така, защото публичната (държавната) власт, независимо от това дали е в ръцете на едно лице или в ръцете на „народа”, „винаги и навсякъде се стреми да не признава никакви ограничения”, проди което именно „най-жестокия деспот” е „дифузния и безотговорен деспотизъм на демоса”.

Друга, макар и външно противоположна проява на отричане на либералния ред, която е резултат на господството на масите е създаването на възможности за установяване на „твърде много държава” и свързаните с него открит авторитаризъм и диктатура в обществото. Това е така най-малко поради две причини. Едната се намира във факта, че масите, въпреки че са агресивни и дори яростни в задушаването на свободата и творческата активност на личностите, „дълбоко в себе си се чувстват слаби и боязливи пред лицето на съдбата”. Ето защо „много народи в Европа” търсят спасението в „стадният живот”, където като вървят вкупом в една посока „овца до овцата” ще са

водени и защитени от „пастира и голямото овчарско куче”. Втората е свързана с поразданата от бунта на масите анархия и господство на примитивизма и най-грубата сила в политическия и цялостния живот на обществото, тъй като „когато масата действа сама по себе си” тя действа по единствения присъщ ѝ начин – чрез насилие, „което се превръща в единствено ratio, в едиствена доктрина”. Единственият път за преодоляване на анархията и на насилието е установяването на още по-всеобхватно насилие – насилието на тоталитарната държава.

Единственият път за преодоляването на надвисналата над либералния ред заплаха Ортега-и-Гасет вижда във формулирания в „явен вид” от Фридрих Ницше принцип за разграничаване на „плебейското” и „аристократичното”, предполагащ и изискващ утвърждаването на „здравия” аристократизъм в политическия, а и в цялостния живот на обществото. Много важна тук е ролята на интелектуалците, които без да се намесват пряко в политиката, както е предлагал Платон („философите да управляват”), а като прилагат присъщия за тях критицизъм да разкриват истината за общественото устройство и политическите процеси и така да водят обществото към утвърждаване на дух на полемичност, на борба на идеи и по този начин те ще „прекрачат” границата на политическото и когато е необходимо, особено в периоди на социално политически кризи, ще се включват в политическия живот, но не като „традиционния политик”, а като сила, която може да придаде смисъл и фокус на обществения дебат и „приведат общественото съзнание в съзвучие със съвременността”, а по този начин да спомогнат за изработването на възможно най-обоснована, реалистична и близка до конкретните исторически задачи програма за политическо действие.

Бенедето Кроче в своите политически съчинения също достига до сходни, следващи от схващанията му за същността на либерализма и либералната политика позиции. Важна характеристика на реалния политически процес, според него, е разглеждането на политиката и държавата не като „предопределени” и „неизменни”, а като резултат и израз на „творческата” сила на духа във всеки конкретен етап от неговото историческо развитие. Именно такава е природа на политическия либерализъм, която го различава от и „възвишава” над другите политически „идеологии” на Новото време – либеризма, демократизма и авторитаризма. Една от най-важните характеристики на „действителния” либерализъм е критиката на съществуващата обществена действителност, неприемането и аргументираното противопоставяне на идеологическите догми, налагани от господстващите политически сили. Именно тук, според италианския философ, се откроява ролята на „интелигенцията” и действителните защитници на свободата. „Истинският мислител”, изтъква той, за разлика от „партизаните”, които „не разсъждават, и не проверяват”, а се подчиняват на заразителните внушения на „страстното говорене, притегателните лозунги и неограниченото от нищо въображение”, отхвърля фанатизма и сляпото преклонение и подчинение пред „авторитетите” и се основава на „инакомислието и опозицията”, защото смята, че само те, като подлагат на критика съществуващите порядки, дават „сериозна, основана на познаването на природата на проблемите” перспектива за свободното развитие на обществото. Тази задача на политическата критика е особена важна, тъй като в политическия живот правителствата и особено политическите лидери се обграждат с „интелектуалци - ласкатели”, които като получават все повече лични изгоди, стават „послушници” на

господстващите политически режими, и особено явно – на авторитарните и деспотичните, като „съчиняват теории и поеми”, които словославят и увековечават съществуващото социално-политическо устройство.

В края на изложението се изтъква, че жизнения път и творчеството на двамата мислители са били и са предмет на противоречиви оценки. Бенедето Кроче изминава сложен политически път: на младини изпитва влиянието на марксизма; по-късно става депутат и член на италианското правителство, косвено подготвило идването на Мусолини на власт; след установяването на фашисткия режим обаче и оповестения от неговите поддръжници „Манифест на интелектуалците-фашисти” Кроче заема позицията, че всички „честни италианци” трябва да се разграничат от този „Манифест” и да се противопоставят на настъплението на фашизма. На 1 май 1925 година е публикуван написаният от Кроче и подписан от над 100 видни италиански интелектуалци „Манифест на италианските интелектуалци-антифашисти”, в който се посочва, че „фашисткия манифест” е не „просто грешка”, а че той е път за „разгръщане на произвола” и „потъпкване на свободата”, ето защо той трябва да бъде отхвърлен и в Италия да се възстанови духът на „славното Рисорджименто”. От този момент да края на живота му, както посочва Еудженио Гарен, Кроче става интелектуален лидер и морална опора на всички италиански антифашистки и демократични сили. Роля, макар и оспорвана и критикувана в непоследователност и „примиренчество” и фактически подпомагаща чрез своя „интелектуализъм” утвърждаването на фашизма и диктатурата на Бенито Мусолини в Италия, е признавана и от италианските комунисти, включително от техния интелектуален лидер в този период - Антонио Грамши, който заради тази роля нарича Кроче „светски папа”.

Не по-различна е и политическата съдба на Хосе Ортега-и-Гасет, има сложния живот на „философът-в-политиката” от първата половина на XX век: първият му опит за „организирано” включване (вероятно като израз на влиянието на неокантианския социализъм и „обаянието” на П. Иглесиас) е членството в социалистическата работническа партия; следващото – през 1914 г. е свързано с основаването и дейността на „Лигата за политическо образование”; и най-прякото: участието му като депутат в републиканския парламен след абдикацията на краля Алфонсо VIII. През 1932 г. той напуска депутатското място, а след започването на гражданската война в Испания, в която се завръща трайно едва в 1948 г.. В този период Ортега-и-Гасет е „принуден на политическо мълчание от франкисткия режим”, което философът както приема, така чрез своята научна и публицистична дейност се опитва да преодолее. Това „политическо мълчание” обаче, поражда противоречиви оценки за политическата и интелектуалната позиция на Ортега-и-Гасет – от критиката, отпрявана му от републикански настроените изследователи, че не е заклеил открито франкизма, до становището, че както дългогодишната емиграция, така и „цялото му политическо и философско творчество”, което „е по смисъла и патоса си в руслото на либерализма”, категорично показват, че испанският мислител е посветил себе си в защитата на принципите на свободата.

11.

Манов, Б., (2012) Доктрината на Августин Блажени за двата града и политическото устройство на обществото, Философски алтернативи, №2, 2012, с. 58-73, ISSN 0861-7899

В статията се обосновава и доказва тезата, че определяща характеристика на творчеството на Аврелий Августин, намираща пълна проява и в основното му произведение „За Божия град“ е двойствеността (дуалистичността) на неговото мислене и неговото учение. Разкриват се главните причини, на които се дължи тази особеност и които – въпреки тяхното преплитане – могат да се определят като (1) социално-исторически, (2) личностни и (3) доктринални (теоретико-идеологически), както и влиянието им при формирането на Августиновите възгледи за историята и социално-политическото устройство на обществото. Същността и съдържанието им се изясняват през призмата на три проблемни комплекса: философско-онтологически, теолого-антропологически и социално-политически.

Първият е свързан с формулирането и обосноваването на общофилософската теза на Августин за небесния град и реалния свят. Вторият разработва учението му за Божия и земния град, според което те не са две отделни, съществуващи в реалния материален свят социални образувания, а са особен вид духовни общности, които в земния социален свят съществуват едновременно и взаимно преплетени. Третият проблемен комплекс е може би най-важният, защото разкрива смисъла на цялостното учение на Августин, като обхваща изясняването на отношението между Божия град и реалния земен социален свят (обективно съществуващите социално устройство, държава и църква) и формулира тезата за примата на духовната по отношение на светската власт.

В заключението се показва, че разгръщането на тази позиция от западната църква става основа за формулирането на доктрината на „папо-цезаризма“, която определя историята на католическия свят не само през цялото Средновековие, но и през Ренесанса и Реформацията, а – съответно модифицирана и модернизирана – продължава да оказва въздействие върху развитието на политическата мисъл и практика и до наши дни.

12.

Манов, Б., (2010) Градът на битието или политическият утопизъм на Е.Фром. Nota-Bene, №15, <http://notabene-bg.org/read.php?id> ISSN 1313-7859

В статията се защитава позицията, че една от главните характеристики в развитието на политическото мислене (и практика) е неговата неразривна свързаност с изграждането на политически и като цяло – на социални утопии. След като се очертават основните черти на политическия утопизъм, се формулира тезата, че те се проявяват с

пълна сила в творчеството на един от най-влиятелните мислители на XX век – Е. Фром в няколко основни направления:

Първото и най-продуктивно направление обхваща задълбоченият критически анализ на капиталистическото общество от средата и втората половина на XX в., разкриването на причините и движещите сили за тоталното отчуждение в него, за сковаващата инициативността и стремежа към свобода на личността политическа, икономическа и духовна ситуация, за пълната безперспективност в личностен и социален план за огромната част от човечеството и за заплахите за неговото съществуване в условията на всеобхватното военно-политическо противопоставяне и глобализирането на съвременния свят.

Вторият, същностен момент е обосноваването на идеята за необходимостта от нов подход при изучаването на човека и обществото, от разработването на Нова наука за човека. Тази нова наука, според Фром, може да се нарече „Хуманистична Наука за Човека” и тя трябва да стане основата за създаването на „Приложна Наука и Приложно Изкуство за Социална Реконструкция”.

Като трети момент, изразяващ утопизма на възгледите на Е.Фром, може да се посочи почти пълната пространствена и времева неопределеност на новото общество.

Най-ярка проява утопизмът на Ерих Фром намира в съдържанието на неговите социално - политически възгледи. Проектът, който той създава съдържа в себе си в един „класически” вид двете същностно-определящи характеристики на политическия утопизъм – създаването на модел на идеалното политическо и обществено устройство и основаването на този модел на върховната хуманистична цел – формирането на всестранно и хармонично изградена личност и постигането на щастието на всички членове на обществото.

В заключението се подчертава, че въпреки откровения утопизъм на Ерих Фром, той не би трябвало да се отхвърля безусловно, а е по – точно да се приеме, че както заявява самият Фром, без утопии е невъзможно развитието на обществото, поради което и създаването на социално-политически утопии и намирането на пътища за тяхното по-скорошно или по-далечно, частично или по-цялостно реализиране в живота е неотменимо изискване за прогреса на човечеството.

13.

Манов, Б., (2015) Препрочитайки Шпенглер: залязва ли съвременният Запад? В: Диалогът Изток-Запад: многопосочност на прочитите, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015, с. 189-198.

В статията се прави опит за “препрочитане” на едно от най-емблематичните произведения на XX век - „Залезът на Запада“, през призмата на ситуацията, съществуваща близо сто години след неговото публикуване. Обосновава се тезата, че, в условията на протичащите в съвременния свят процеси – политико-икономически, социални, демографски , културни - „европейско-американската цивилизация“ големият

въпрос, който е стоял пред автора на „Залезът“ „Каква е съдбата на европейско-американския свят?“ стои с още по-голяма сила един век по-късно, проявяващ се вече и като въпрос за съдбата на човечеството като цяло.

1. Изходна база за осъществяване на изследването е изясняване на методологичната рамка на „Залеза“. Извеждат се няколко основни теоретико-методологични предпоставки, които определят концепцията на О. Шпенглер за човешката история и мястото на историята на Западна Европа в нея. Основна е позицията на немския мислител, според която неговото изследване има за цел да се „освободи“ от всички „идеологически“ наслоения и да осъществи „научно“ изучаване на човешката история. Резултатът на такова изследване не може да бъде „оптимистичен“ или „песимистичен“, „добър“ или „лош“, а „истинен“ или „неистинен“, като самото изследване трябва да се осъществи като „морфология“ на световната история и да даде „диагноза“ за „състоянието“ на обществото в един или друг етап от неговото съществуване.

Втората основна теза може да се опрели като „метафизичен мултиисторизъм“. Нейната същност се изразява в следните основни постановки: първо, в обосноваването и провеждането на идеята за „времената“ и „пространствената“ „партикуларност“ на човешкото общество и на човешката история; второ, в отхвърлянето на тази основа на възгледа за съществуването на „общочовешка история“ и „общочовешки ценности“ и утвърждаване на възгледа за съществуването на „множество“ конкретни общества с тяхна конкретна история; трето, като следствие – във възприемането на „цикличния“ модел на разгръщане на тези конкретни истории и преодоляване на свързания с християнството принцип на „насочеността“ и „прогреса“; и четвърто – в отхвърляне на каузалния принцип в историята и извеждане на преден план на принципа на „съдбата“ като движещ механизъм на човешката история.

Прилагането на тези методологични предпоставки, формулирани от О.Шпенглер главно във „Въведението“ на „Залезът“ „закономерно“ го довеждат до обосноваването и разгръщането на тезата за съществуването на специфична европейска история, преминаваща през два етапа в своето циклично съществуване – етапите на западно-европейската култура (зараждане и растеж на обществата в (Западна) Европа) и на европейско-американската цивилизация (преход към залез и край на западния свят).

2. Следващ основен момент в изследването е акцентирание върху факта, че в публичното пространство в сегашния момент не просто преобладават, а господстват възгледи, които пряко или косвено подкрепят Шпенглеровите идеи и тяхното прилагане към съвременната ситуация, породена от „мигрантската вълна“ заливаща Европа. Тези възгледи се защитават не само от учени, анализатори, коментатори - в печата, електронните медии и интернет, но все повече и от действащи политици. Факт, който намира израз както в обръкването на европейския политически елит, така и в недалновидните и безперспективни ксенофобски действия и на голяма част от този елит, и на „старите“ европейски нации, стремящи се да „изградят стени“, които да спрат миграционните потоци, проникващи от всички възможни посоки в европейския континент.

От друга страна ЕС провежда последователна политика за системно привличане на мигранти в съюза. Тази политика намира израз в специални многогодишни

„програми“ от Тампере (1999), Хага (2004), Стокхолм (2009) – определена многозначително: „Отворена и сигурна Европа в услуга и за защита на гражданите“, както и приетата в 2014 „Отворена и сигурна Европа: превръщане визията в реалност“. През април-май 2015 поради настъпилите миграционни събития, ЕК и ЕП разработват и приемат, одобрена и от ЕС нова „Европейска програма в областта на миграцията“. Показателно е, че всички „програми“, покрай другите цели посочват като основна своя цел „намирането и осигуряването на канали за „законна“ миграция“, необходима за осигуряване на минимум 60 мил. мигранти към 2050 г.

3. Изходът:

Европа (и светът) върви към създаване на нов, но във всички случаи неизбежен – управляван или хаотично-унищожителен, при стихийното нахлуване главно на африкански, но и на азиатски мигранти при очертаващия се демографски взрив там и застаряването и обезлюдяването на Европа етносно-расов модел на съществуване и развитие. Именно от това дали и доколко този процес ще бъде контролируем и контролиран ще зависи и характера на новия модел. Ако миграционните процеси и потоци се „управляват“, т.е. се предизвикват и се дирижират от западния културно-цивилизационен център (в този план, макар и не точно така, както са очаквали вероятно, инициаторите на сегашната емигрантско-бежанска вълна, за което говори тоталното объркване на управленските структури и политическия елит на ЕС и на повечето страни, членуващи в него, трябва да се разглежда и организирането и насочването на мигрантските процеси в последните няколко години), то и новият модел, макар че ще промени съществено етносно-расовия облик на европейския континент (но не само на него) може да бъде модел, основан на европейско-американската социално-политическа и духовна традиция на съществуване и развитие на „Запада“ и да доведе до запазване и дори до издигане на по-високо ниво на лидерството на Европа.

В заключението на основата на казаното в изложението се прави следния обобщаващ извод:

„Препрочитането“ на Шпенглер е полезно поне в две отношения:

- първо, защото ни дава възможност да „погледнем“ през неговия „критичен“ поглед нашата съвременност и да разкрием по-пълно параметрите на заплахите, застрашаващи Европа и света като цяло;

- второ, защото неговият „методологичен песимизъм“ ни кара да търсим и да намираме, което не е невъзможно и философски, и научни модели, вещаещи не „залеза“, а посочващи пътищата за „продължаване на възхода“, основавайки се на „европейско-американската“, на съвременната човешка цивилизация.

Манов, Б., (2014) Евразийският проект като модел за устойчиво развитие и неговата интерпретация в България, в *Inovativ behavior, entrepreneurship and sustainable development*, Sofia, 2014, с. 116-136, ISBN 978-954-621-247-4

Статията е доразвиване на основни идеи на автора за същността, мястото и ролята на съвременния евразийски проект през призмата на концепцията за устойчивото развитие и неговото значение в този план за съвременния свят и за България.

В първата част се анализират различните възгледи на български автори за евразийския проект и за неговото значение за страната.

В най-общ план се очертават следните основни позиции. Позиция, даваща отрицателна оценка на евразийството като философско-политическа концепция и на неговото въздействие в политическия и духовния живот на българското общество; позиция оценяваща положително и подкрепяща евразийското учение и движение; позиция, стремяща се да даде „обективно-научна“ или историческо-неутрална представа за евразийството и неговите практически реализации.

Анализът на тези позиции дава основание да се направи извода, че както използваните аргументи, така и защитаваните тези са резултат и се формулират главно през призмата на отношението към политико-идеологическите послания на евразийския проект, към мястото му в осмислянето на историческата съдба на Русия и (или) Русия-Евразия в историята и бъдещето на човечеството, и в крайна сметка - през призмата на незагубилото своята сила противопоставяне между „русофилство“ и „русофобство“ в България. Явно е, че този подход на отхвърляне или възхваляване на евразийството като цяло и особено на неговите съвременни прояви е повече плод на предварително изградени историко-идеологически становища, отколкото на основаване на неговото собствено съдържание. Този факт, както и фактът на значимостта на евразийския политически проект в съвременния свят, наналагат необходимостта от осъществяване на освободен от идеологически пристрастия анализ на основните идеи на евразийската концепция и на тяхното значение като модел за устойчиво, а не за самоунищожително развитие на съвременния свят.

Втората част на изследването е посветена именно на опита да се осъществи такъв обективен научен анализ.

Изпълнението на тази задача се реализира в няколко направления – политическо, геополитическо, теоретико-методологическо, като в изложението се акцентира върху теоретико-методологическата значимост на евразийската концепция, не само поради характера на настоящето изследване, но и поради това, че евразийството предлага нов исторически и теоретически модел, основан на „цивилизационния“, а не на „формационния“ подход в социалното познание, модел, който изгражда нов модел за обяснение и управление на съществуването и развитието

на обществото и във вътрешно-държавен и регионален, и в международен и общосветовен план.

Централен пункт на този нов модел е изработването на цивилизационен проект, за осмисляне и реализиране на човешката история. Основните аспекти на този проект са формулиране на качествено нова парадигма за съвременния свят, утвърждаваща неговото разглеждане не като „моно“- , а като „поли“ центричен; осъществяване на преход от утвърждаваната от неолиберализма „фискална“ или „виртуална“ икономика, основана на неограниченото в „ширина“ и „дълбочина“ потребление към икономика на реалното производство, насочено към „спестяващо“ потребление; преодоляване на „еднополюсната глобализация“ и утвърждаване на модела на „регионалната глобализация“; намирането на новото място на държавата в съвременния глобализационен процес, свързано не с нейното „демантиране“, а с пеосмисляне на нейните функции, даващо възможност за издигане на ролята ѝ както във вътрешен, така и в международен план; преход от общество, основано на стремежа за „господство“ над „еко“- и „социо“- сферата, към общество стремящо се да ги обедини в една хармонично изградена „ноосфера“.

15.

Манов, Б., (2012) Приложение евразийской политической методологии к проблемам современной эпохи, Век науки и образования, №№ 12-14, Астана, Казахстан, 2012, с. 144-155. (статията е публикувана на руски език)

В статията се разглежда актуалният въпрос за прилагането на евразийската политическа методология към проблемите на светът и България в началото на XXI век като се акцентира върху възгледите на двама от неговите най-влиятелни представители – княз Николай Сергеевич Трубецкой и „последният евразиец“ Лев Николаевич Гумилев. Сред богатството от идеи в тяхното творчество могат да се очертаят няколко главни тези, които въпреки че са изказани в друг историко-политически контекст, не са изгубили своята евристичност и днес.

Като изходна методологична предпоставка може да се посочи категоричната позиция и на Трубецкой, и на Гумилев, че една страна, нация, етнос, човечеството тогава ще изработят обоснована и изразяваща тяхната природа и същност политическа стратегия, когато се обърнат към „себе си“, като се „погледнат“ и „познаят“ със „собствените си очи“, а не каквато е ситуацията в съвременния свят, в който голямата част от държавите и народите, „гледат“ през чужд, през наложения им от „господарите“ поглед. Това е погледът („романо-германският“, „европоцентристският“, „американоцентристският“), представящ своите собствени култура, традиции, начин на живот и интереси като единствено правилни, универсални и чертаещи и осигуряващи прогреса на обществото. „Познай себе си, за да бъдеш себе си“ – това според двамата мислители е алтернативата на световния хегемонизъм особено по време на кризи и

катастрофи, каквито и е преживяло човечеството в резултат на Първата световна война, когато е творил Трубецкой, през последните години от живота на Гумилъв след разпадането на социалистическия блок и Съветския съюз и пред каквато е изправено сега – безпрецедентната по своя обхват и дълбочина финансова, икономическа, социална, демографска и хуманитарна криза на съвременната епоха. Именно „атмосферата на катастрофичност“, както изтъква Л.Н. Трубецкой, неотменимо налага необходимостта от създаването на „ново светоусещане“ и „прераждане“ на господстващата културна нагласа.

Съвременните измерения на реализацията на тази формула се намират не в защитата на възгледи от типа „West“ vs. „Rest“ (С. Хънтингтън), които изразяват и защитават този стремеж и по този начин водят света към тотална биполярна конфронтация и неминуема катастрофа, а в изработването на теоретични и политически концепции, които да посочат пътищата за преодоляване на конфронтацията и спасяване на цивилизацията. Изходен пункт в тази посока може да бъде възприемането на идеята на евроазийството за полицентризма в историческото развитие на човечеството. Тази идея, изказана още от Н. Данилевски, се възприема, обосновава и доразвива от евроазийците като става ядро на тяхната социално-политическа концепция. Същността на идеята за полицентризма се състои, по думите на Н.С. Трубецкой, в това да се разбере, че социалният свят е многополярен, „че нито „аз“, нито който и да било друг не е пъпът на земята, че всички народи и култури са равностойни, че няма висши и нисши раси“ и етноси, и че всяка друга позиция е израз на „егоцентризма“ на хората и културите. Като се основава на теорията за „месторазвитието“, създадена от един от най-близките съидейници на Н.С. Трубецкой – П.Н. Савицки, Л.Н. Гумилъв обогатява евроазийските възгледи с учението за „мозаечността“ на етносите и културите, което според него показва необосноваността на концепциите за общочовешка история и за общочовешки ценности. Човешкият свят представлява „мозайка“ от множество равностойни центрове – всеки със своя история, ландшафт, етнос и етническа доминанта, религия, национална култура, икономическа и политическа (държавна) система и организация.

На основата на тази позиция, съвременният свят трябва да се разглежда нито като еднополярен, доминиран от Запада и САЩ, нито като биполярен – през призмата на отношението Запад – Изток, а като съвкупност от множество регионални политико-икономически, религиозни и културни центрове, имащи различни цивилизационни и ценностни ориентации. Съответно и процесът на глобализация не трябва да се схваща като възможен в един-единствен вариант – осъществяващият се сега вариант на „американска“ глобализация, а като глобализация, изразяваща и запазваща спецификата и самобитността на основните цивилизационни ядра в съвременния свят. Тази „регионална“ глобализация би дала възможност за постигане на разумен баланс между световните „супер“ сили и изграждане на един по уравновесен и мирен международен ред.

Възприемането на концепцията за полицентризма би било и предпоставка за намиране на механизми за запазването на самобитността и възможностите за развитие на малките народи и държави, които, когато се намират подобно на България в стратегически важни райони, са подложени най-мощно на принудително „приобщаване“ към световния глобализационен център. В това отношение от особена важност за

България е отчитането и използването на геостратегическото място, в което е разположена – на границата между „сушата“ и „морето“, между Изтока и Запада, между християнството и исляма. Друг особено важен аспект е свързан с възможностите за запазването и по-нататъшното утвърждаване на националната самобитност и националния дух на българския народ. Н.С. Трубецкой, а след него Л.Н. Гумилъв посочват специално, че един от най-действените способности за противопоставяне на безкритичното подчинение космополитизма е национализмът, но не всеки, не „лъжовният“, шовинистичният национализъм, а „истинният“ национализъм, който като се основава на „действителното национално самопознание“ си поставя като „висша“ задача, изграждането на „самобитна национална култура“, която дава възможност както да се избягва „роболепното подражание на други народи“, така и да не се допуска националистическо тщеславие и подценяване на съседните народи, а да се проявява миролюбие и търпимост към „всяка чужда самобитност“. Като особено значима е ролята на „истинния национализъм“ за малките народи и държави, защото те в опитите си да осъзнаят действителното си място в историята, отиват в противоположната крайност на шовинизма, преувеличаваща собствените им достойнства, историческите им традиции и достижения (често измислени), превъзходството им над всичко и всички и особено над други, подобни и обикновено съседни страни, етноси и нации.

В заключение се прави извода, че разгледаните в изследването аспекти на приложение на методологията на евроазиатството към проблемите на съвременната епоха, макар че засягат само малка част от теоретичното и методологичното богатство на идеите на главно на двама от неговите най-видни представители – Н.С. Трубецкой и Л. Н. Гумилъв, показват, че съвременният свят може да се изгражда и развива не само като еднополюсен, а от хората и техните политически и икономически лидери – и от тези от „златния милиард“, но преди всичко, от тези в останалата част на света, зависи каква ще бъде предстоящата съдба на човечеството.

16.

Манов, Б., (2012) Относно границите на политическата толерантност. В: Границите философски и политически прочити, София, Фабер, 2012, с. 206-216, ISBN 978-954-400-645-7

Статията е продължение и задълбочаване на изследванията на автора, свързани с политическата толерантност като вниманието се съсредоточава върху един от най-сложните въпроси и в теоретичен, и особено в практически план - въпросът за нейните граници.

1. Изходен пункт на изследването е изясняването на същността на границите в обществото, които се разглеждат като „противоречиво единство“, което не е просто „линия“, фиксираща самостоятелното битие на нещата, а е „пребиваване“ между различни и дори противостоящи си „същности“, и по този начин, е нещо подвижно и променящо се, което повече ги съединява, отколкото разделя.

2. Границите на политическата толерантност имат сложната природа на границите в обществото като цяло. Тяхното определяне трябва да отчита и същността на политиката и политическото действие, и същността на толерантността като обществено явление, и конкретните социални и исторически характеристики, очертаващи параметрите на идеите и практиките на политическото толериране.

Въпреки съществуващото многообразие от възгледи за същността на толерантността може да се приеме, че тя е ценностно-нормативна концепция, обосноваваща необходимостта от признаване на разнообразието в обществото и изискваща проявяване на търпимост от различните социални субекти. Политическата толерантност се отнася до принципите и механизмите на толерирането в дейността на политическите субекти – партии, съюзи, движения и преди всичко на държавата.

Такова разбиране на политическата толерантност дава основание да се смята, че тя е присъща само в общества, изискващи плурализъм и признаващи равнопоставеността на изграждащите ги социални и политически сили, институции и организации – т.е. в общества основани на принципите на либералната демокрация. Ето защо, като се започне от Лок и Мил и се стигне до Джон Ролс, теоретичните на либерализма последователно обосновават идеята за това, че една от главните задачи на държавата е провеждането на политика на търпимост между суверенните, включително алтернативни социални и политически субекти, както и между изразяващите и защитаващите техните интереси и духовни нагласи теоретични и идеологически концепции.

3.1. Като се има предвид разбирането на границите в обществото не като линия, а като „пребиваване”, като нещо подвижно и променящо се, става очевидно, че е възможно границите на толерантността да бъдат определяни / и те са определяни/ в изключително широк периметър – от позицията „разрешено е определеното от върховната власт”, до позицията „всичко е позволено”, свързана с постмодерни схващания на толерантността като абсолютно толериране на действията на хората в глобалния свят. Явно е, че и двете крайни позиции водят към достигането на своеобразен „парадокс на толерантността”, подобен на парадокса на свободата.

3.2. Положителното разрешаване на този парадокс е свързано с преодоляването на очертаната релативизъм и утвърждаването на позицията, че съществуването на толерантността е възможно чрез нейното „ограничаване”, т.е. чрез определянето на някакви предели, отвъд които тя става нещо друго, превръща се в нетолерантност. Граници на толерантността са два типа – институционални /екзистенциални/ и инструментални. Институционалните най-общо са свързани с възможността за съществуването на толерантността в обществото. Доказва се, че тя възможна само тогава, когато държавата разглежда своите граждани като суверенни личности, които не само са свободни и равнопоставени помежду си (всички независимо от „всевъзможните” различия са „граждани” на държавата), но и на държавата, защото те са нейният „субстрат” и определят (например чрез изборите) политическа власт, а в крайна сметка са самата власт като колективно „тяло”.

Инструменталните граници се основават на институционалните и са свързани с разкриването на механизмите и параметрите, чрез които се определят пределите на толерантното действие в политиката. Въпреки многоаспектността на проявите на инструменталните граници и на схващанията за тези прояви в социално-политическото

и философското знание, могат да се очертаят няколко основни подхода /аспекта/ на тяхното определяне:

Първият подход обвързва толерантността в демократичната държава с провеждането на политика, която без да нарушава институционалните граници, дава възможност на държавната власт да осъществява ефективен социален контрол и да осигури запазването на хомеостазиса на обществото. Централен пункт в това отношение е обосноваването още от Джон Лок и защитавана и от съвременните либерални „конституционалисти” позиция за необходимостта от разделяне на интересите и правата на публични и частни и даването на предимство, при строгото спазване на законите на публичните, защитаващи и изразяващи благо на цялото, т.е. на всички граждани на държавата.

Непосредствено свързан с разгледания и произтичащ от него е основаващият се на схващания на Дж. С. Мил, изказани в работата му „За свободата” подход, който определя границите на политическата толерантност през призмата на необходимостта от запазване на стабилността на държавата и държавната власт, стабилност, която в условията на плурализма на демократичното общество е възможна единствено чрез постигането на политически консенсус за общозначимите ценности, които, като всеобщо приети трябва да бъдат всеобщо задължителни (вкл. чрез институализацията им в правнонормативната система) за всеки индивидуален или социален (общностен, политически) субект, както и за отклоненията от тези ценности, които не могат да бъдат допускани в общественото пространство.

Третият основен подход при очертаването на инструменталните граници на политическата толерантност е насочен към изясняване на параметрите и механизмите на свободността и равнопоставеността в демократичното общество. Тук, въпреки съществуващото многообразие от възгледи, могат да се изведат следните основни позиции: първата, която е основополагаща и изразяваща същността на политическия либерализъм, разглежда като „естествена” граница на свободата и равноправието принципа на реципрочността – т.е. приемливо е това поведение между гражданите и общностите в държавата, при което всеки действа така, че да не накърнява свободата и правата на другите и възприема действията на другите като равнозначни на своите действия.

Втората позиция обосновава възгледа, че толерантността в либерално-демократичната държава е свързана с последователното провеждане на принципа за равнопоставеността на гражданите, общностите, организациите и институциите в отношенията им с държавната власт. Тук, без да се подценяват други възможни прояви, от първостепенно значение е провеждането на политика на отделяне от държавата и равнопоставеност в отношенията им с нея на религията, религиозните институции и изповядващите различни религиозни вярвания личности, както и с различните етноси в държавата. Друг важен аспект в разглеждания план е създаването на условия за изграждането на автономно, плуралистично и равноправно гражданско общество. Накрая, много съществен аспект на политиката на толерантност е отделянето на политиката от държавата, т.е. на политическия живот и на свързаните с него политически субекти (партии, движения) и техните идеологии и програми и разглеждането им като

равноправни и равнопоставени в политическото пространство, включително и по отношение на политическата сила, която в даден момент притежава и държавната власт.

17.

Манов, Б., (2010) Джон Лок за същността и границите на политическата толерантност, В: Манов, Копринаров, Лозев, съст., „Глобализация и толерантност”, София, Алфаграф, 2009, с. 58-64, ISBN 978-954-92617-6-9

Статията поставя като предмет на изследване възгледите на Джон Лок за толерантността по две причини: първа, защото той е първият мислител в историята на европейската мисъл, който специално поставя на разглеждане въпроса за толерантността в отношенията между хората, и втора – защото идеите, които той развива лягат в основата и съставляват гръбнака на всички по-нататъшни теоретични интерпретации и политически документи, свързани с обосноваването и практическата реализация на принципите на толерантността в живота на обществото.

Своите възгледи за толерантността Лок развива през призмата на две основни алтернативи: държавни (публични) - частни (групови и индивидуални) права, задължения и интереси; и социално-икономическо, политическо и духовно (религиозно) разнообразие – равнопоставеност и равноправие на личностите и социалните общности в обществото. На тази основа, изходна позиция при определянето на толерантността е разкриването на отношението ѝ към „публичното благо”, т.е. към изпълнението на задачите и функциите на държавата. Ето защо и толерантността в държавата се проявява като обособяване на частния и публичния интерес, като разгръщане на свободата и даване на възможност за задоволяване на личните стремежи на всяка личност или общност, но в рамките на първенството на публичния интерес – запазването на стабилността и мира в държавата чрез спазването на всеобщата задължителност на гражданските и политическите закони. От друга страна обаче, както специално подчертава Джон Лок, утвърждаването на толерантност в обществените отношения е възможно само ако признаването на първенството на публичния (държавния) интерес се съчетае с търсенето и намирането на баланс между него и частния (личния и груповия) интерес.

Друг, изключително важен механизъм за постигане на толерантност в обществото е приемането и проявяването на търпимост към разнообразието от възгледи и мнения в държавата. Лок изтъква, че гражданският управител не само не трябва да се страхува от разнообразието от мнения, а напротив – трябва да разбере, че то не може да се избегне и, че неговата задача и задачата на всички граждани на държавата е „да се прояви дължимата толерантност към онези, които имат различно мнение”. Обратното – отказът от признаването на правото за разнообразие на мненията води към задушаване на свободата и господството на насилието в обществото.

Може би най-значим момент в схващането на Дж. Лок за същността и природата на толерантността е формулирането на тезата, че тя е неразривно свързана не само с еднаквото отношение на държавата към нейните граждани и различните сдружения в нея, а преди всичко с утвърждаване на взаимната равнопоставеност на различните социални субекти и постигане на съгласие между тях на основата на взаимното зачитане на интересите, взаимното уважение и взаимното признаване на значимостта на целите и идеите, които те преследват и защитават.

На основата на очертаното разбиране на същността на политическата толерантност Джон Лок предлага и решение на основния, според него, проблем на толерантността – определянето на нейните граници. За него не подлежи на съмнение, че в своята дейност гражданският управител не може да проявява толерантност към всичко и към всички в държавата, а трябва да се ръководи от два основни принципа: първо, да изхожда от разбирането, че провеждането на политика на толерантност е възможно само в рамките очертани от защитата на публичното благо. Второ, не може да се проявява търпимост и към „лошите граждани” – граждани, нарушават съществуващите закони и застрашават гражданския мир.

Това е общата позиция, от която изхожда Лок при посочването на редица конкретни ситуации, при които не може да се допуска търпимост в държавата, сред които той извежда на преден план следните четири случая:

- първо, „гражданският управник не трябва да проявява толерантност към никакви мнения, противни на човешкото общество или на моралните правила, необходими за съхранението на гражданското общество” (Пак там: 73);

- второ, не може да се проявява търпимост към „людете”, които под предлог че са истински „благочестиви и набожни”, изискват за себе си никакви специални привилегии или власт над другите смъртни в гражданските дела или пък в името на религията;

- трето, „гражданският управник” не може да проявява толерантност към всички, които встъпват в църква или друга организация, чрез която „*ipso facto* се поставят под протекцията и в служба на друг владетел”;

- четвърто, “не трябва да се проявява никаква толерантност към тези, които отричат съществуването на Бога”.

В заключението се прави извода, че възгледите на Джон Лок за същността и границите на политическата толерантност имат не само “историческа стойност”, а при добро познаване могат да бъдат солидна теоретична и методологична основа както за изработването на съвременен, адекватен на процесите на глобализация теоретичен модел на толерантността, така и за приложението на този модел, а и на принципите на толерантността въобще в практическия политически живот на съвременното общество.

Манов, Б.(2008) Политика и спасение. В: Донеv Г., В. Николова, съст. , „Философия и езотерика”, Благоевград, 2008, с. 456-465, ISBN 978-954-680-565-2

Статията поставя на разглеждане изключително важния въпрос за мястото на спасението в политиката. В политиката проблемът за спасението се откроява със значимост, с която не стои в нито една от другите социални сфери. Историята на политиката е и история на изясняването на същността и възможността за спасение на субектите на политическата дейност. Ето защо както в практически план (преди всичко), така и в идеологически, възниква необходимостта от намиране на пътища за разрешаване на фундаменталната политико-религиозна и екзистенциална антиномия „да се спаси душата или да се спаси града”, от „оправдаването” на политическото действие и на политическите субекти пред обществото, пред историята, но нещо много важно - пред тях самите и пред Бога, оправдаване, осигуряващо тяхната чиста съвест и спасение.

В исторически план могат да се очертаят най-малко три подхода, търсеци пътища за решаването на антиномията политика – спасение. Най – общо първият обосновава възможността за спасение в политиката, чрез приемането на идеите за божествената природа на политическата власт, за нейната харизматичност, предопределеност, мистичност и езотеричност; вторият, разглежда отношението между политика и спасение дуалистично и макар че ги разделя, търси и намира пресечни пространства между тях (например, учението на Блажени Августин за „двамата града” и утвърдилата се на негова основа позиция в католицизма); третият, ги противопоставя напълно и обосновава тезата за тяхната несъвместимост, за това, че религиозното се основава на мистичното и езотеричното, а политическото на реалистичното и рационалното (Макиавели и следващата от неговите възгледи традиция).

Исторически основополагащ е първият подход. Като се има предвид темата на настоящата конференция, следващото изложение ще се ограничи до разглеждането на основните аспекти на първия от очертаните подходи. Той има своите корени още в античните общества на Предна Азия и Южна Европа. Негова основа е отъждествяването в античното съзнание и практика на политическо и религиозно, на вяра и народ, на цар и жрец. В Древния Рим отъждествяването на политическо и религиозно се осъществява на основата на господството на политическото. Тук политическата власт има безусловно водеща роля в обществения живот като цяло, а религията е религия на *res publica*, тя разкрива пътищата по които боговете се намесват в осъществяването на държавните дела. Култът към боговете е резултат и израз на свещеността на държавата, той е инструмент за самоутвърждаването и просперитета на римската държавност. Ето защо контролът над религиозния култ е прерогатив на сената, жреците /понтифексите/ „са длъжностни лица, на които са възложени специални публично-правни функции в областта на религиозния култ – *sacerdoti publici populi Romani*”, а от времето на Август римските цезари са и „*Pontifex-Maximus*” като обединяват в себе си светската и

духовната власт и култът към боговете постепенно се трансформира в култ към императора, който се възприема като човекобог или богочовек.

Естествен резултат и израз на разглежданите схващания за отношението между политическо и религиозно е, че в единия случай спасението на държавниците – земните представители на Бога е „гарантирано” в договора, който сключва Бог със своя народ и е в пряка зависимост от непрекословното изпълнение на Божия закон, а в другия спасението се подразбира от само себе си, то е спасение по предопределение, поради това, че обожествяването на върховния представител на политическата (и религиозната) власт го освобождава от необходимостта за оправдаване на неговите действия, издига го над човешките мерки и норми, тъй като той е инстанцията, която ги създава и задава на хората.

По подобен начин се решава дилемата „душата или града” и от християнството след като става официална религия на Римската империя и главно от източното християнство. За него проблемът за спасението е от първостепенна важност, както поради необходимостта от приемлива за християнското учение легитимация на императорската власт, така и поради нееднозначното отношение към земните власти и тяхното спасение, съществуващо в Евангелието и ранното християнство. Ето защо източно-православното християнство като изхожда от Светото писание и като абсорбира римските правно-политически възгледи възприема и продължава идеите за отъждествяване на политическо и религиозно и на тази основа изработва сходно на схващането за спасение, чрез предопределение разбиране за възможността за спасение в политиката. Така, като се обединяват идеята за божествената природа на земната власт, обожествяването на римските императори и идващата от юдаизма монотеистично - монархическа традиция, изразяваща се във възгледа „един Бог – един народ – един цар” в християнската патристика се обосновава и развива схващането, представящо империята като „божествена монархия” и императора като „божествен монарх”. Християнският император се представя като образ на царувания Христос, като посредник между него и хората, като носител и изразител на божествената истина и божествения закон на земята. По този начин се стига до формулирането на тезата „един Бог, един император, една империя” и императорът получава цялата (и политическа, и духовна) власт, става върховен държавник и върховен свещеник в империята.

Теологичната основа на това разбиране е Въплъщението, което чрез личността на Иисус Христос обединява двете йерархии – светската и духовната. Ето защо, императорът не само царства (управлява земните дела), но е и пазител на вярата и проводник на Божията милост към хората, неговото „предназначение” е „да прави добро” и поради това той „се нарича благодетел”, в него се обединяват свещеното и светското, моралното и политическото.

На основата на това схващане за отношението между политическо и свещено, както и на по-фундаменталното разбиране за обожението на човека още в „този свят”, постигнато чрез Въплъщението на Сина Божий, което разглежда спасението като участие в и общение с обожената човечност на въплътения Логос, като „осигурено” от богочовечеството на Христос, във византийското християнство закономерно се достига до идеята, че политическото, въпреки неговата подвластност на „действията на Сатаната”, съдържа в себе си възможността за спасение „още тук и сега” в земното, не само в бъдното царство, защото императорското управление е не просто властване, а

„харизматично служене по предопределение” на избрания от Бога негов земен заместник, държавата е образ на небесното Царство божие и нейните служители, както и стоящият над тях император, чрез изповядването на християнската вяра и спазването на нейните изисквания, реализират на практика идеала за „живот во Христe”. Така тази идея, без да забравя сложността и противоречивостта на реалното политическо действие, не само не го противопоставя на религиозното, но и го схваща като вътрешно съдържащо в себе си икономията на спасението.

В заключение се отбелязва, че това схващане за отношението политика – спасение ляга в основата на дълголетната традиция на изграждането и съществуването на „Втория” и „Третия” Рим, и че то е една от най-ярките прояви на присъщия на православно християнство дух на езотеризъм и мистицизъм, дълбоко отличаващ го, по думите на В. Лоски, от западното християнство и определящ цялостния му облик и цялостната му историческа съдба и мисия.

19.

Манов, Б., (2007) Православието и духът на съвременния български капитализъм. В: Богомилова Н., съст., „Балканската културна матрица и Европейския проект”, София, Фабер, 2007, с. 87-99, ISBN 978-954-775-761-5

В статията на разглеждане се поставя въпросът за възможната роля на православието за изграждането на духа на съвременния български капитализъм. Основание за това се намира в подхода на Макс Вебер за разкриване движещите сили на формиране на западноевропейския капитализъм, макар и при други исторически, пространствени, културни и т.н., но все пак сходни до актуалните за нашата страна обстоятелства. Както е известно, Вебер обосновава тезата, че основният, формиращ духа на капитализма фактор е възприемането и защитата на духовните изисквания и ценности на протестанството.

Ако приложим този подход към православието, можем ли да разкрием такива негови характеристики, които да способстват за формирането на подобна “православно-детерминирана” предприемаческа рационалност?

Въпреки че е твърде рисковано да се пренебрегват конкретно-историческите и пространствени специфики на православно учение и практика, все пак в интересувания ни план биха могли да се посочат поне две всеобщи характеристики на православно християнство:

- това най-напред е неговият мистицизъм. Безспорно е, че на всички етапи в своето развитие ортодоксията е подчертавала факта, че е религия на “отвъдното”, а не на “земното”, че има за цел да помогне на човека не за обясняване, а за преживяване на вярата в Бога и той да намери не рационално-логически, а дълбоко интимни, личностно-духовни основания за единение с Бога.

Естествено е при това положение, от една страна, православието не само да не посочва, а и въобще да не търси някаква система от идеи, които да създават активна жизнена позиция у вярващия, насочена към утвърждаването му в “земния свят”. От друга страна, самите вярващи, даже да не са достигнали до висшите състояния на мистичната вяра, е вероятно да са в по-голяма или по-малка степен откъснати от света, да възприемат пасивно съществуващото и чакат нещата да вървят “по реда си”.

- втора, същностна в разглеждания план, черта на православно християнство е неговият цезаро-папизъм, срастването на държавата и църквата при ръководната роля на държавата (василевса, царя и т.н). Пълното или почти пълно подчинение на църквата я прави самостоятелно недееспособна, превръща я в прост проводник на интересите и целите на държавата, която от своя страна е не само главният политически, но и стопански и духовен фактор при конституирането и функционирането на обществото. Закономерният резултат от тази втора страна на православието е личната незаинтересованост, демотивираност на обикновения човек, уповаването на “бащата-цар”, на очакването, че всичко ще се “оправи отгоре”. Единственият действителен предприемач при това положение остава държавата, а отделният капиталист разчита за своето оцеляване и съществуване не на себе си, не на своите качества, труд и инициативност, а на връзките си с държавните институции и чиновници, на повече или по-малко успешното си адаптиране към държавно-монополистическия механизъм.

Тази противоречива същност на православието предопределя и типа религиозност на православния християнин – или крайно мистична и отвъдна, или твърде земна и принизена, свеждаща религиозното до съвкупност от ритуали и обреди, които трябва да се спазват, в тях да се участва, защото “така трябва” или “така е прието”. И в двата случая обаче, както обикновеният български гражданин, така и предприемачът-капиталист, за разлика, например, от обикновения протестант и предприемача-протестант, не търсят, а и не намират в православието духовната опора, духовния източник и мотива за активно предприемаческо отношение и поведение в своята дейност. Ето защо, даже в периоди на общ и предприемачески подем на народа и нацията, на националния дух и предприемчивост, например в периода на българското Възраждане (който, въпреки съществените различия в сравнение с периода на реформацията, все пак носи в себе си общите характеристики на първоначалното натрупване на капитала и формирането на капитализма), ролята на православието намира израз в политическата или просветната борба, а не в утвърждаването на нова, възприета от всички или поне от мнозинството от народа, религиозност, която да е и основа за мотивирането на неговата всекидневна жизнена дейност.

Подобна е ситуацията и в други интензивни исторически периоди от развитието на България. Може да се приеме, че превръщането на българската държава в главен предприемач след Освобождението, както и на близостта и връзките с държавните структури - в единствена възможност за развитие на индивидуален капитализъм, става не без решаващото влияние на цезаро-папизма и обусловената от православието предприемаческа пасивност. Същите фактори донякъде обясняват и лесната и почти безпроблемна пълна национализация и колективизация, осъществена след 9-и септември 1944 г.

Явно е, като се има предвид казаното за природата на православното християнство, че то не може да има и няма да има някаква съществена и градивна роля в този процес. Но нашият извод е, че това не би било голяма беда при положителното изпълнение на две условия: първо, да се намерят съответните духовни източници, които да легнат в основата на изграждането на морално и ценностно значими съставки на споменатия вече “специфичен” български капиталистически дух. И, второ, православие да заеме в духовния живот на нашето общество място, отговарящо на и изразяващо неговата дълбоко хуманна религиозна същност.

20.

Манов, Б., (2006) Възгледите на Зигмунд Фройд за религията, Югозападни листи, 1, 2006, 76-82, ISBN 954-680-276-X

В статията се обосновава тезата, че учението на З. Фройд за религията заема съществено място в неговото творчество, тъй като чрез него той прави преход от частно-научната теория и практиката на психоанализата в сферата на социалните науки и философията. Поради това всеобща теоретико-методологична основа на това учение е приложението на основните идеи на психоаналитичната теория. Тук в най-общ план се открояват следните влияния: изходно е разглеждането на религията като невроза. Следващ момент е обосноваването на възгледа, че тя е резултат на безпомощността на човека пред действието на силите на заобикалящата го природа и на неговите собствени инстинкти. Трети, може да се каже централен, пункт е формулирането на тезата, че тя е средство за “изпълнение на желанията”, в основата на които стои Едиповият комплекс. Основен момент в разглежданата теза е възгледът на Фройд, според който религията изпълнява функция за подтискане на истинските желания на човека, като ги насочва към удовлетворяване в един въображаем, недействителен свят, където човек ще постигне вечно спасение. За да може обаче тази идея да се утвърди в историята на обществото, да стане основа за формирането на цялостна религия, се налага според него да се приеме, че съществува някакъв обективен механизъм за предаване на психичните състояния на масовата психика от поколение на поколение, дори нещо повече - през множество поколения, без да има пряка емоционална или друга психическа връзка и взаимозависимост между тях. Именно този механизъм дава възможност “съзнанието за вина, породено от едно престъпление да съществува от хилядолетия и да остава живо в поколения, които нямат нищо общо с това престъпление”, и на основата на неговото действие са формират, например, първоначално иудаизмът, а по-късно и християнството.

Още два аспекта са особено важни: историческото място и социалните функции и значение на религията. Според Фройд в историческото развитие на човечеството са се оформили три “мисловни системи, три всеобхватни възгледа за света”: анимистичният (митологичният), религиозният и научният. Това, което ги обединява, е приемането на възгледа за “всеомогществото на идеите”. При анимизма, който е първият етап във

възприемането на света и който все още не е религия, но съдържа предпоставките за възникването на различните религии, човекът “приписва всемогъщество на самия себе си”. През религиозния етап той отстъпва всемогъществото на боговете, но “без да се отказва сериозно от него, тъй като си запазва правото да налага на боговете своята воля, като им влияе по различни начини”. В периода на научния светоглед няма място за всемогъществото на човека, тъй като той разкрива своята ограниченост и подчинението си на природните закони, но все пак “чрез доверието в силата на човешкия разум, съобразяващ се със законите на действителността, продължава да живее искрица от примитивната вяра във всемогъществото му”. Така че според Фройд религията, без да е вечна, е неизбежна мисловна система, закономерен етап в развитието на човешкото възприемане и въздействие върху индивида и действителността.

Според З. Фройд религията е преди всичко като илюзия, поради което тя е вредна за човека. Това е така не само поради факта, че тя принуждава човек да вярва в нереални, фантазни образи и по този начин го откъсва от действителността, а и защото му пречи да мисли критично и рационално, да използва творческите възможности на своя разум за познаване и целенасочено изменение на самия себе си и на заобикалящия го свят. Освен това религията играе определена отрицателна роля за човека и обществото, защото осветява социални норми и институти, които много често са ретроградни. Тя става дори опасна за съществуването на хората с учението си за непрекословното подчинение на авторитета на Бога (и не само на Божия авторитет) включително когато този авторитет е несправедлив и жесток и изисква същите несправедливост и жестокост от вярващите в съответната религия хора. Поради това религията е един от най-действените и най-мощните социални и психологически репресивни фактори. Тя е централен градивен елемент на Свръх-Аза, тя е силата, която поддържа тотален страх от Божието наказание, представя живота на човека като предопределен от Божествената воля и насочва енергията му не към действителния, а към въображаемия свят на вечното спасение.

Заедно с очертаните отрицателни социални функции на религията Фройд вижда и някои положителни страни от съществуването ѝ в обществото. Най-значима и безспорна такава страна е обуздаването на естествената егоистичност на индивида, на неговия стремеж за удовлетворяване на първичните биологични нагони. В идейния свят на Фройд това изтласкване, при което религиите принасят в жертва на божеството удоволствието от удовлетворяването на нагоните, е една от основите на културното развитие на човека. В историята на религиите нещата, от които хората са се отказали като от престъпления са били отстъпени на Бога, “така че преносът върху Бога е бил пътят, по който човек се освободил от властта на лошите, социално вредни нагони”.

В заключение се формулира позицията, че очертаните страни в схващането на Зигмунд Фройд за същността и ролята на религията, показват както неговата теоретична и методологична евристичност, така и вътрешната му противоречивост и нееднозначност. Тези особености на учението на Фройд за религията определят, от една страна, мощното влияние, което то оказва върху цялостното духовно развитие на човечеството през XX век, а, от друга страна - както неговото отричане, така и неговото “условно” или “безусловно” приемане, включително от официалната теология. И накрая, те определят както формирането на критично отношение, изискващо преодоляване “биологизма” на това учение, така и позицията на апологетите и последователите, които

твърдят, че това не е необходимо. За последните няма съмнение, че разбирането на Фройд за религията е дълбоко социално по своята същност и всяко допълнение ще го редуцира до традиционната морализаторска, псевдо-научна и псевдо-революционна идеология.

21.

Manov, B., (2014) Political management as a scientific problem, Journal of Process Management – New Technologies, International (JPMNT), Special Edition, 2014, p. 394-397, Враня, Сърбия. (статията е публикувана на английски език)

Статията е продължение и задълбочаване на изследването на един от най-сложните и актуални проблеми на съвременната политологична и управленска теория – проблемът за същността и спецификата на политическия мениджмънт. И в научната литература, и в социалната практиката терминът „политически мениджмънт“ като правило се употребява „по подразбиране“, като даже в специални издания се разкриват съдържанието на дейностите, задачите, резултатите и т.н., без преди това да се очертае „differentia specifica“ на политическия мениджмънт в системата на администрирането като социално явление.

Изходен момент за преодоляването на тази слабост е посочването на факта, че от гледна точка на целите, които си поставя администрирането бива публично – имащо за цел постигането на „обществено благоденствие“, т.е. на значими за съществуването на обществото резултати, отнасящи се до всички членове на конкретни човешки общности или на обществото като цяло, и частно – имащо за цел постигането на частния интерес и най-висока печалба от дейността на социалните организации.

Обикновено частното администриране се свързва със стопанските (бизнес) организациите и се определя като бизнес-мениджмънт. Тук общо взето то се проявява в своя чист вид – по отношение на собствеността, властта, управленската структура, принципите, механизмите и методите на управление, и преди всичко по отношение на целите, които си поставя, а именно защита и постигане в максимална степен на частните, т.е. на „партикуларните“, отделени и противопоставени на всички други социални субекти интереси на организацията. И тъй като тези организации са икономически (стопански), основният интерес и цел на тяхната дейност е постигането на възможно най-висока резултативност, ефективност и печалба за съответната бизнес организация, поставена в условията на конкурентната среда на пазарното стопанство.

По отношение на публичното администриране преобладава мнението, че то съвпада с държавната администрация (government) и се отличава с това че предлага „публични“ блага, блага от които всички членове на обществото (държавата) се нуждаят в равна степен, и които осигуряват равно (поне като цел на администрирането) „благоденствие“ и равни условия за живот на всички и на обществото като цяло.

Специфично е мястото на управлението на политическите организации в рамките на социалното администриране. Обикновено то се определя като „политически мениджмънт“. Проблемът е, че както беше посочено, той се употребява „по подразбиране“, поради което, когато се разкриват неговите елементи и механизми на реализация той обикновено се разглежда

като форма на социалния „мениджмънт“, нямащ съществена разлика с бизнес-мениджмънта например, или по-рядко се свързва с публичното администриране. Политическите организации обаче, са специфичен вид социални организации, имащи общи страни и с бизнес-организациите, и с публичните организации, но заедно с това и качествено различаващи се от тях, поради което администрирането на политическите организации ще се отличава с определена специфика, която намира израз и в интерпретацията на термина „политически мениджмънт“. В най-общ план като основни стъпки в аргументацията на тази позиция могат да се посочат следните теоретични тези.

Исходна е разглеждането на политическите организации като специфични „частно-публични“ организации, поради което и политическото администриране може да бъде разглеждано като имащо амбивалетен частно публичен характер, съдържащо в себе си характеристики (аспекти, черти) на бизнес-мениджмънта (management) и публичното администриране (government). „Частността“ на политическите организации – и традиционните за „модерността“ и запазващи все още действеността си (като партии, съюзи, движения), и възникващите в съвременната „постмодерност“ (като „мрежи“ сдружения по повод на някаква конкретна политика или дейност и др.) – се изразява в това, че те са социални общности обединени от частни интереси, преследват цели, които по правило ги противопоставят на другите политически, а обикновено и на всички други организации в общественото цяло. Ето защо, въпреки неизбежните различия обусловени от спецификата на политическата и стопанската дейност, те имат всички основни характеристики на бизнес организациите, разглеждани като частни организации – конкурентна среда, стремеж за постигане на възможно най-висока резултативност, ефективност и печалба (например по-изразителна „победа“ на избори), закритост в дейността на организациите (например наличието на „устави“ и др.т.) и особено на техните „щабове“, използването в политическата борба не на средствата на присъщото на държавата „легитимно насилие“ (нормално това даже се забранява със закон, макар че често в политическата практика тази забрана не се спазва или се правят опити да се заобикаля по един ли друг начин), а тези, основани на изискванията на „политическия пазар“ – висок професионализъм и „политико-икономическо убеждаване“, постигано чрез своевременно и дори изпреварващо предлагане на по-добър политически „продукт“. Ето защо и администрирането на политическите организации се основава на принципите на управлението на всяка частна организация.

От друга страна обаче, политическите организации се отличават и с това, че те в своята дейност се стремят да се представят и като „публични“ организации. „Публичността“ се проявява поне в два аспекта – първи, в това, че те са обществени субекти, осъществяващи дейност, насочена към завладяване на държавната власт или по повод на завладяването на държавната власт. Поради това тяхната дейност се обосновава и реализира през призмата на изразяването и защитата на обществения интерес, т.е. през призмата на представянето на частния интерес като публичен. Вторият аспект се проявява при администрирането на дейността свързана с упражняването на държавната власт от победилата (завладялата властта) политическа организация (партия, съюз, движение). Тази дейност е публично администриране (government) и има всички разгледани характеристики – същност, цели, механизми на осъществяване.

Тази двойственост обуславя и възможността за установяването на „нови правила“ на управление, основани на „пренасянето“ принципите и методите на стопанското администриране (бизнес мениджмънта) в администрирането на политическите организации, при което то става по-ефективно, придобива облика на публичен мениджмънт.

В заключението се обосновава извода че защитената позиция очертава една перспективна теоретична концепция както за изясняване на същността на политическия мениджмънт, така и за усъвършенстване, на тази основа, на неговото реализиране в различните сфери на съвременната социално-политическа практика.

Манов, Б., (2012) Публично управление, публичен и политически мениджмънт, В: Jubilee X International Scientific conference “Management and Engineering`12”, Conference proceedings, Volume 1, с. 11-21, ISSN 1310-3946; 1314-6327

Изследване доаргументира и разширява позиции на автора, изказани в предишна публикация и разглежда една широка и изключително актуална предметна област – за същността и спецификата на публичното управление, публичния и политическия мениджмънт. Необходимостта от такова изследване се налага по множество причини, включително и поради съществуващото противоречиво многообразие от възгледи и разбирания особено за публичния и политическия мениджмънт.

1. Като начало се осъществява прецизиране на съдържанието на понятията управление и публично управление, а след това и на дискуссионното - публичен мениджмънт. Посочва се, че съществуват поне четири основни аспекта на понятието управление, и в частност – социално управление, а именно: че най-общо под управление /обществено управление/ традиционно се разбират две неща – първо, дейността, която се осъществява /организиране, насочване, контрол и др.т./ за да се поддържа определен ред и да се постигне определена цел в обществото, и второ - хората или органът /субектът/, които /който/ осъществяват /осъществява/ управленската дейност.

Втори важен момент е разглеждането на управлението в обществото, като управление на определена социална организация. От тази гл. т., то се схваща като дейност, която чрез използване на вътрешните ресурси и отчитане на влиянието на външната среда води организацията към изпълнение на нейните задачи и постигане на нейните цели. Основни моменти в тази дейност са планиране, организиране, ръководство и контрол.

Трето, управлението в обществото от гл.т. на обхвата се осъществява на три нива – макро- напр. държавно, мезо- напр. общинско, и микрониво - напр. фирмено; от гл.т. на целите – публично – имащо за цел постигането на „обществено благоденствие”, т.е. на значими за съществуването на обществото резултати, отнасящи се до всички членове на конкретни човешки общности или на обществото като цяло и частно – имащо за цел постигането на частния интерес и най-висока печалба от дейността на социалните организации; от гл. т. на социалната сфера, в която се осъществява – политическо, социално и стопанско, от гл. т. на методите – традиционно и иновативно /предпримаческо/, при което трябва да се има предвид, че в реалния обществен живот границите между посочените видове управление не са абсолютни, а в голяма степен подвижни, свързващи, а не противопоставящи.

Четвърто, както в научния, така и в повседневния език наред с термина управление все по-широко навлиза и терминът мениджмънт като в управленската литература

съществуват поне три групи мнения за отношението между двата термина – преобладаващото мнение приема, че управление и мениджмънт са тъждествени, т.е., че управление е просто превод на български на английския термин мениджмънт; противоположната позиция твърди, че терминът мениджмънт е приложим само в стопанската сфера; в последните години се утвърждава и възгледът, че между управление и мениджмънт съществува разлика и те съответно са приложими във всички обществени сфери.

2. Един от най-актуалните и най-дискусионните проблеми на съвременната теория и практика на общественото управление е проблемът за отношението между публично управление и публичен мениджмънт. Актуалността се определя от множество причини, сред които като първостепенни могат да се посочат следните: първо, това е трансформацията, която се осъществява в същността и мястото на държавата в съвременния глобализиращ се свят, трансформация, която въпреки очакванията, за намаляване на нейната роля в „създаването и поддържането на социалния ред” в обществото е свързана не с намаляване, а с промяна механизмите на осъществяване на тази роля. Второ, следващата от тази тенденция, промяна и нарастване на ролята и мястото на държавата в създаването и разпределението на публичните блага – както чрез бюджета и други преразпределителни механизми, така и пряко - чрез държавни поръчки към частния бизнес, публично – частни партньорства, държавни производствени и търговски организации, и не на последно място в този план – чрез все по-нарастващата в абсолютно и относително измерение държавна администрация. Трето, и това е особено важно – в условията на протичащата глобализация и трансформация на съвременната държава с все по-голяма значимост се налага необходимостта от „смяна на парадигмата” в публичното управление.

В рамките на съвременната управленска наука, както е при смяната на парадигмите в развитието на научното познание като цяло /Кун/ се формира и все по - широко място заема едно сравнително ново направление, което разглежда като една от най-действените форми на новата парадигма в общественото управление прилагането на принципите на мениджериализма, засега намиращи реализация ако не единствено, то поне основно в частния стопански мениджмънт, в публичната сфера – т.е. превръщането на публичното управление в публичен мениджмънт. Основанията за правомерността на тази позиция се изразяват главно в следното: първо, във възприемането на тезата, че мениджмънтът по цялата управленска верига в частния бизнес е доказано по-ефективен, използва управленски методи и технологии, които му осигуряват „инструментално” превъзходство по отношение на традиционната публична администрация поради което, не само за страни в „преход”, каквато е България, а и в случаи на „идеална” реализация, в съвременните условия ефективността от нейната работа е проблематична и дори често обречена на провал. Второ, в изхождането от идващото още от един от основоположниците на управленската наука Анри Файол схващане, че въпреки съществените различия между частния и публичния сектор, администрацията като начин на управление има общи характеристики и в двата сектора. Ето защо, като се изхожда от и се използва общата природа на двата вида администрация е не само възможно, но е необходимо да се преодолее границата и противопоставянето между тях и да се използва опитът на по-успешната – бизнес администрацията, реализираща се като

бизнес мениджмънт, за преустройството и повишаване на ефективността и резултативността на публичната администрация, чрез превръщането ѝ в публичен мениджмънт.

Трето, в осъществяващите се в последните 2-3 десетилетия промени, изразяващи се както в „разширяване” на субекта на публичното управление /публичната администрация/, така и в преценка на значимостта на средствата, с които се постигат нейните цели. В съвременните условия се утвърждава мнението, че управлението на публичните дела се разбира, като резултат на действията на широк кръг обществени сили, в него все повече започват да участват не само /или предимно/ държавната администрация, както е в модерната държава, но и представители на гражданското общество (неправителствени организации) и на стопанския сектор. По този начин в развитите пазарни демокрации се изграждат т. нар. „политически мрежи”, които включват не само „задължените” по презумпция да управлява публичните дела държавна администрация, но и редица други заинтересовани, вкл. финансово, субекти. Така се създават условия за преодоляване на „опосредстването” на публичния интерес от интереса или по-скоро от липсата на интерес на администрацията за ефективно и резултативно администриране, както и на управляваните да упражняват ефективен или поне някакъв контрол върху действията на управляващите, тъй като включените в политическата мрежа представители на гражданското общество и бизнеса са конкретни социални субекти, а не „аморфната” общност на данъкоплатците, имащи конкретни интереси и преследващи конкретни цели. Особено важна страна на „мрежите” (за разлика от мафиотските структури) е тяхната легитимност, изразяваща се в това, че те се създават и функционират на основата на закона, на компетентността и професионализма на участниците, и на ефективността и резултатите, които постигат. Същностен момент в този план е установяването на „нови правила” на управление, основани на „пренасянето” принципите и методите на бизнес администрацията /бизнес мениджмънта/ в публичната администрация, при което тя става по-ефективна, започва да управлява по-добре публичните блага и разходва „средствата на данъкоплатците”, придобива облика на публичен мениджмънт.

23.

Манов, Б., (2005) По въпроса за същността на публичния мениджмънт, МТИ, 2005, с. 54-60.

Статията е една от първите публикации в България в която се поставя въпрос за отношението между публично управление и публичен мениджмънт. При разглеждане на въпроса за публичния мениджмънт трябва да се имат предвид два момента:

- първо, че този въпрос е дискуссионен;
- второ, че все повече и в теоритичен, и особено в практичен план, започват да се изказват положителните възгледи за утвърждаването на публичния мениджмънт.

Главният проблем, който възниква, е в какво се изразява преходът от публична администрация, чрез която, както е известно, се осъществява управлението в модерната държава, към публичен мениджмънт в постмодерната. Определящата характеристика на мениджмънта е превръщането на социалните организации в "ефективна, целенасочена и производителна група", което безспорно е проблематично в държавното управление. Явно е, че публичната администрация се отнася критично към поддържането на отношенията между държавата и гражданското общество, в състояние, отговарящо или близо до характеристиките, които са цел на социалното управление. В случай, че публичната администрация започне да функционира по различен начин, отношенията между държавата и гражданското общество също би трябвало да бъдат подложени на промяна, което би подкопало основите на съществуването и на модерната държава въобще, и на публичната администрация в частност. Така се стига до идеята може ли чрез публичния мениджмънт да се намери алтернатива за евентуално отхвърляне на традиционната роля на публичната администрация.

По наше мнение е продуктивно да се приеме, че, без да се отхвърля напълно ролята на публичната администрация, публичният мениджмънт може да се разглежда като път, стремящ се да реши кризата в отношението между държавата като субект на юридическа и политическа власт и гражданското общество като съвкупност от относително спонтанни, колективни, включително и стопански дейности. Това е така, защото в условията на протичащата глобализация съвременната държава се освобождава от едни и приема нови функции, при които не може да се справи с методите на традиционната публична администрация.

В условията на глобализацията освен това намалява суверенитетът на държавата и правителствата, включително и чрез повишаването на самостоятелността на отделните региони. По този начин се поставя остро въпросът за повишаване на ефективността в дейността на държавната администрация, за промяна на целта и смисъла на нейното функциониране. Ако за публичната администрация задачата е да се запази здравината на системата и стабилното ѝ функциониране, то при публичния мениджмънт акцентът се прехвърля върху повишаване на ефективността и мобилността на управлението, свързаните с това планиране, осигуряване на ресурси, изпълняване на задачите и контрол.

При прехода от публична администрация към публичен мениджмънт се осъществява промяна:

1. В планирането на дейността на държавата. То става чрез разширяване на обхвата на планиращите звена, при което на централното звено остават само стратегическите параметри, а на по-долните нива - задачата за разработване на плановете. Това повишава тяхната отговорност, а трябва да води и към разширяване и разнообразяване на дейността им.

2. Във финансирането на дейността на държавната администрация. Постмодерната държава все повече започва да разчита не само на бюджета, но и на други източници за финансиране. Държавните институции осъществяват своето действие като органите на стопанските организации.

3. В механизма за подбор и управление на кадрите. В модерната държава като правило подборът и израстването на кадрите се обвързва с политиката, не се търси професионализация, а преди всичко връзка - личностна, политическа, етническа и др.

Усложняването на обществените процеси обаче все по-настойчиво налага необходимостта от професионализация на управлението в държавата, от изграждането на управленски апарат, съставен от висококвалифицирани кадри със съответстваща на спецификата на тяхната дейност подготовка. Става дума за квалификация, типична за кадрите от "класическия" мениджмънт, която ще осигури ефективно функциониране на държавата в условията на посочените вече промени.

4. В насочеността и механизмите на практическото ръководство на обществото. Необходимо е прилагане на нови подходи и форми на управление, даващи по-големи възможности за гъвкавост и ефективност в публичната администрация. Става дума преди всичко за все по-трайно налагащата се тенденция за утвърждаване на принципите на предприемачеството в съвременния мениджмънт.

В заключение се правят следните изводи: първо, все по-явна става необходимостта от възприемането на принципите на икономическата ефективност в публичната и социалната сфера. Съвременното общество като цяло и по-конкретно съвременната държава все по-малко могат да си позволят да развиват дейности, управлявани като "непечеливши", т. е. поглъщащи повече капитал, отколкото създават. Напротив, те трябва да развиват формиращи капитал, носещи печалба дейности или да реорганизируют, ако е възможно, непечелившите дейности като печеливши. Организациите от публичната и социалната сфера ще трябва да се научат да са новатори, да се управляват предприемачески. Второ, без да се абсолютизира иновативността на менажеризма в модернизацията на съвременната държава, може да се приеме, че публичният мениджмънт ще служи успешно за обосноваване на опитите на държавата да използва политическата власт за реализация на рационални решения и за осигуряване на основните средства за успех на стратегията на държавата за поддържане на сигурността, стабилността и просперитета в обществото.

24.

Манов, Б., (2015) Демографската криза и националната сигурност на България, Геополитика, №5, 2015, с. 14-25.

В статията се обосновава възгледа, че една от най-важните прояви на „рисковността“ на съвременния свят е протичащият процес на демографско „преструктуриране“ и огромните проблеми, които той поставя пред сигурността и в глобален, и в регионален план, и пред сигурността на всяка отделна страна, включително и България, поради което то трябва да бъде постоянно на вниманието както в теоретичен, така и в практически план.

В първата част се изяснява същността на понятието сигурност и на демографска сигурност – конкретно. Тя се разглежда като постигането на такова състояние на обществото, при което то е в състояние да акумулира необходимата за запазването на нацията възпроизводствена сила на населението, осигуряваща запазването и развитието на националния интегритет и националната идентичност на населяващите държавата личности и общности. Демографската сигурност е може би най-важният, „фундиращият” елемент на националната сигурност, тъй като тя е свързана със „субекта” на нацията – хората, населяващи националната държава. Явно е, че каквото е състоянието на демографската сигурност, такова в решаваща степен ще бъде и състоянието на националната сигурност на дадена държава и в частност – националната сигурност на България.

Втората част е посветена на влиянието на демографската криза върху националната сигурност на страната. Показва се, че съвременното българско общество се намира в състояние на дълбока демографска криза, заплашваща да прерастне в демографска катастрофа, които застрашават всеобхватно националната сигурност на България. Това е така, преди всичко поради факта, че демографска криза тъй като атакува основите на съществуването на българската нация. Главната атака се проявява в заплахата за генофонда на българската нация. Запалаха свързана с емигрантските вълни, които я обезкървяват в последните 20 години и като възможности за „биологично”, и като възможности за „интеректуално“ възпроизводство. Освен това българската нация е заплашена в обозримото бъдеще от радикално преструктуриране, водещо първоначално към намаляване, а след това и към постепенно изчезване на нейната национално определяща (исторически, културно, езиково, социално-психологически, отношение към труда и възпитанието на бъдещото поколение и др.) съставна част – българският етнос. Този процес показва, че българската нация губи своята „сила”, че тя няма да може да се възпроизвежда като „българска” и да запази българския интегритет и българската идентичност на нацията, населяваща страната България. При тази ситуация не е изключено да се достигне до „македонския” или като най-негативна възможност до реализирането на някакъв вариант на „косовизация”, т.е. на „разпарчетосване” на страната.

Другият основен резултат от демографската криза е този, че тя застрашава националната сигурност във всичките ѝ аспекти. В политически план процесът се изразява главно в силното застрашаване на основните елементи на политическата сигурност на страната: териториалната цялост, суверенитетът и стабилността на държавата. Тези заплахи са резултат както на важни глобални фактори – стратегическото място на България като връзка между Изтока и Запада и между Севера и Юга; суровинните проблеми и тези свързани с изхранването на световното население; демографските диспропорции; и т.н., както и на редица вътрешни негативни демографски процеси. Става дума преди всичко за обезлюдяването на огромни за размерите на страната региони, които вече привличат вниманието на външни сили, тъй като в тях съществуват благоприятни природни и климатични условия за селскостопанска и промишлена дейност и възможности за приемане на значителни човешки маси. Освен това съсредоточаването и преобладаването на малцинствени етноси с различна от тази на българския етнос религиозна принадлежност в големи, в

някои случаи и погранични региони, води още на този етап до териториална и езикова, а както е в циганските общности и до управленска „автономизация” и дебългаризация на страната, а с това и до частично загубване на суверенитета на централната държавна власт в тези райони. Като външен резултат на тази автономизация се достига до изостряне на апетитите на съседни държави към териториалната цялост на България. Показателна в това отношение е политиката на Република Турция, която на основата на идеите за ислямско единство и неосманизма утвърждава линия на възраждане на Османската империя, като периодично осъществява открити провокации спрямо съседни държави.

Демографската криза и срывът на българския етнос имат и друг изключително важен негативен политически резултат – създаването на предпоставки за формирането на амбиции на етно-религиозна основа за оспорване на мястото на българския етнос в политическата структура на държавата, водещи до създаване на етнически напрежения и конфликти в страната. Този процес в своята цялост води към дестабилизация и „конфликтизация” на ситуацията в страната и пряко застрашаване на нейната национална сигурност.

Трети много важен дестабилизиращ националната сигурност резултат от демографската криза е застрашаването на военната сигурност на страната. Той се проявява в няколко основни направления: в намаляване, поради спада в раждаемостта и застаряването на населението, на възможностите за попълване на личния състав на въоръжените сили; в намаляване на ефективността и бойната способност на армията, обусловено от „изтичането на мозъци” и снижаването на образователното равнище на постъпващите в нея военнослужещи; в невъзможност, особено в пограничните райони, да се организира териториалната отбрана на страната, предизвикана както от обезлюдяването, така и от променящата се национална идентификация на населението на големи райони от страната.

Не по-малки са заплахите и за икономическата сигурност на държавата. Те могат да се определят като „всеобхватни” и изключително сериозни, тъй като се отнасят до всички аспекти на стопанския живот и икономическото възпроизводство. Без да се влиза в подробности, като най-съществени негативни тенденции в икономическата сигурност, които са резултат от демографската криза се очертават очакваното намаляване на производството на стоки и услуги, поради намаляването на работната сила и поради свиването на потреблението; намаляването на конкурентноспособността на българската икономика в резултат на посочените „изтичане на мозъци” и снижаване на образователното равнище и квалификация, както и на отношението към труда на голямата част от заетите в икономиката български граждани и особено на тези от малцинствените (главно циганския) етноси; все по-изострящо се в резултат на намаляването на населението, неговото застаряване и увеличаване на дела на хората от „рисковите” групи, натоваване на социалните фондове, водещо към дефицит в системата и мащабни социални дисбаланси; и като общ резултат – икономическо дестабилизиране на страната и нейното маргинализиране и като икономически субект, и като партньор, и като потребител и обект за външни инвестиции със всички следващи за националната сигурност и просперитета на страната последици.

В третата част на статията се прави опит да се очертаят възможни положителни решения за изход от очертаната тревожна ситуация. Без да се забравя, че демографските процеси се отличават с голяма инерционност и това, че върху тях оказват влияние множество фактори – международни, икономически, екологични и т.н., съществуват няколко стратегически направления за промяна, пряко свързани с националната сигурност, т.е. със запазването на националния суверенитет и териториалната цялост на страната.

Изходното условие е осъзнаването на факта, че демографските процеси макар че са резултат преди всичко на обективни, „естествени“ причини, не в малка степен са израз и на „субективни“ причини, породени от „зрелостта“ на политическите сили в обществото, което предполага и изисква на настоящия етап осъществяването на цялостно преформулиране на приоритетите на държавата. Необходимо е демографският проблем да бъде изведен от периферията и да се превърне във фокус на държавната политика.

Преформулирането държавната демографска политика трябва да стреми преди всичко първоначално към забавяне, а в перспектива и към пресичане на отрицателния прираст – главно чрез провеждането на комплексни целенасочени дейности, водещи към намаляване на детската и преждевременната смъртност и към увеличаването на продължителността на живота, както и чрез ограничаване на емиграцията от страната. Необходимо е в този план отхвърляне на „свръхлибералния“ модел на управление на икономиката и здравеопазването, наложен в страната и ориентиране към пряко ангажиране на държавата в тези сфери за да може както да се „задвижи“ икономическият живот и се повиши „производството“ на национален доход, така и да се подобри и в количествен, и в управленски аспект, финансирането на българското здравеопазване.

Друг важен механизъм за ограничаване на отрицателния прираст, на обезлюдяването на страната, а и на демографския дисбаланс е имиграцията. Въпреки че тази перспектива се оценява по различен, често отрицателен начин, имиграцията е може би един от най-ефективните пътища, ако се спре „нежеланата“ и се стимулира „желаната“, за ограничаване в средносрочен план на демографския срив и последиците от него за сигурността на България. Тук става дума преди всичко за следните възможности: първо, за провеждане на политика на стимулиране на реемиграцията на част от вече емигриралите зад граница български граждани, включително на отишлите да учат зад граница студенти, чрез създаване на икономически предпоставки, без да се изключват и директни помощи от държавата. Друг възможен имигрантски ресурс са българските етнически общности, живеещи извън границите на родината. Трети възможен „благоприятен“ имиграционен източник е, и трябва целенасочено да се търси в, близките до нас балкански славянски страни и европейските страни от ОНД. И накрая, но не по значение и по вероятност за реализиране, е възможността за имиграционен процес от страни, членки на ЕС, в които числеността на населението е достатъчно висока или климатичните условия са не толкова добри, колкото в България. Ролята на българската държава за използване на всичките тези „благоприятни“ възможности е от изключително голямо значение, защото „използването“ на този „ресурс“ не трябва да се осъществява под външен натиск и „на всяка цена“, с предаване на българските национални интереси.

Следващ, непосредствено свързан с току що казаното, основен аспект на преформулирането на държавната демографска политика е преосмислянето на нейното отношение към малцинствата. Необходимо е да се разбере, че подминаването на този въпрос или „решаването” му под външен натиск е катастрофално за демографската ситуация и националната сигурност на страната. На първо място тук е необходимо да се вземат спешни политически мерки за ограничаване на демографския дисбаланс във всичките му измерения – и като относителен, и като абсолютен прираст на малцинствените общности в демографския ресурс на настоящия етап и в близкото бъдеще. Вторият основен приоритет, който може да има съществено значение за националната сигурност е провеждането политика насочена към преодоляване на „капсулирането” на малцинствените етнически групи, което при циганите се проявява и като „гетоизация”, чрез създаване на условия за повишаване на образователното им равнище, което косвено, а в някои случаи и пряко, би ги приобщило към културата и ценностите българската нация; чрез „включването” им в социалния и икономическия живот на обществото, което би създадо предпоставки за постепенно преодоляване на тоталната маргинализация, в която са изпаднали; чрез привличане на елитите на тези етнически и етно-религиозни групи към националния обществен елит и използването им като обект на подражание.

Осъществяването на промяната в демографската политика на държавата е свързана със съществени промени и в цялостния политико-идеологичен модел на осмислянето на етно-религиозния проблем в съвременното общество. Особено важно в тази връзка е утвърждаването на позицията, че българската държава е държава на всички български граждани, че те всички изграждат българската нация, независимо от разликите в етническия произход и в изповядваните (или неизповядвани) религиозни убеждения. Решаваща роля за осъществяването на подобна радикална промяна ще има изграждането на нова ценностна система, основана на идеята за мултикултурността на българската нация, водеща към утвърждаването на обща българска национална идентичност. Идентичност, която ще формира чувството за „общност в различието”, за единство, а не за противопоставеност, ще носи не страх и взаимно подозрение, а сигурност и стремеж за просперитет на българската нация и държава.

В заключението се обосновава извода, че очертаните в статията аспекти на взаимовръзките между демографската криза и националната сигурност, показват категорично, че България е изправена пред съдбоносни за нейното бъдеще проблеми, че тези проблеми макар и сложни, не са нерешими, поради което е необходимо всички съзнателни сили на нашето общество (държавните институции, гражданското общество, образованието и културата, медиите и науката) да се обединят и да намерят спешно пътища за спасяването на нацията и държавата.